

SAKSALAISTEN JOUKKOJEN SOPIVUUS SODANKÄYNTIIN POHJOIS-SUOMESSA VV 1941—1945

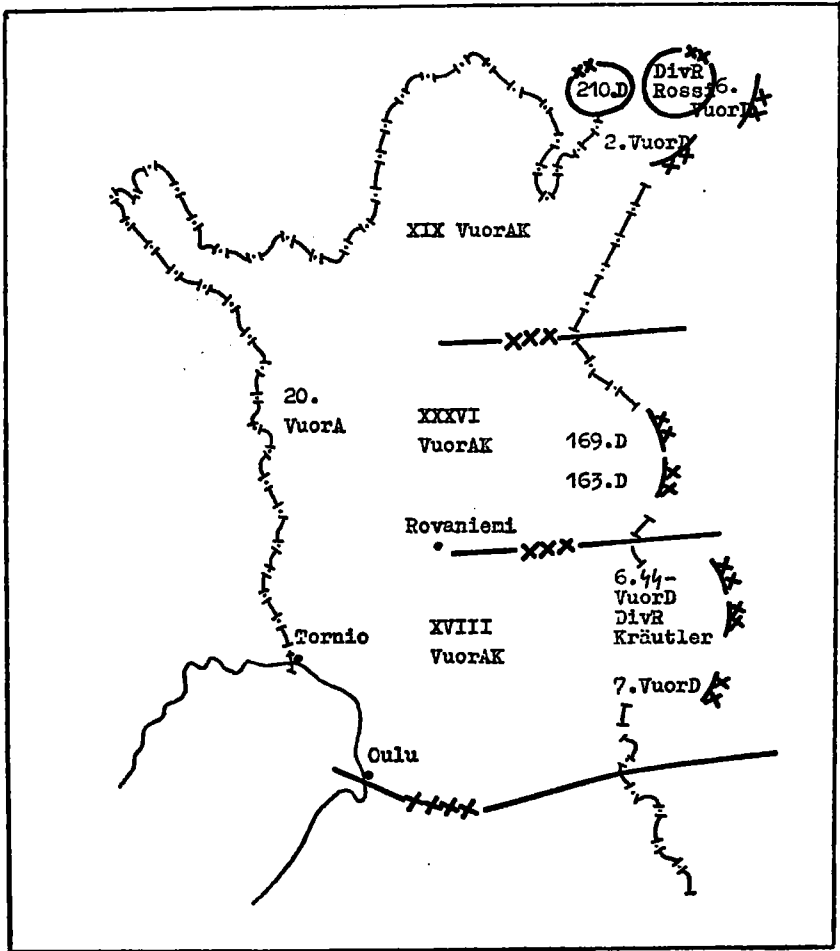
Majuri S Ahto

Pohjois-Suomessa taisteli vuonna 1941—1945 noin 200 000 saksalaista sotilasta ensin aseveljinämme, kuten silloinen sanonta kuului, ja sitten vihollisinamme. Vuonna 1941 näillä joukoilla oli suoritettavanaan vaikea hyökkäystehtävä Muurmannin radan katkaisemiseksi, tätä seurasi kaksi ja puoli vuotta kestänyt asemasodan vaihe, ja lopulta oli joukkojen pystyttävä irtautumaan taisteluista ja siirtymään pois Lapista olosuhteissa, joita saksalaiset itse pitivät lähes ylivoimaisina.

Seuraavassa tutkimustyössä tarkastellaan eri näkökulmista, miten Pohjois-Suomeen tuodut joukot soveltuivat täyttämään niille annetut tehtävät. Kuten sotamarsalkka Mannerheim totesi jo 15. 9. 1941¹⁾, saksalaisten määrä oli sinänsä riittämätön, jotta he olisivat voineet selviytyä heille alunperin annetusta tehtävästä. Tähän ongelmaan ei järempänä ole kuitenkaan paneuduttu, vaan yksinomaisena tarkoitukseksi on vastata vain soveltuvuutta koskevaan kysymykseen.

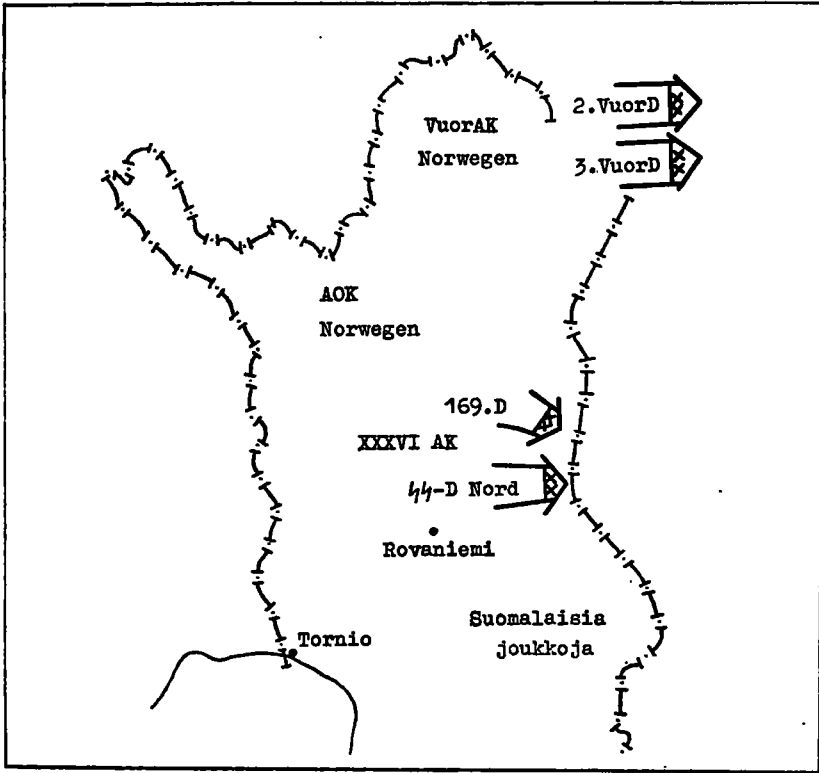
Lähtökohdaksi on otettu vain sen selvittäminen, mikä saatetaan katsoa tarkoituksenmukaiseksi Saksan sotilaallisten tavoitteiden kannalta. Jälkiviisautta ja Kolmannen Valtakunnan vaiheisiin yleisesti lii-

1) Erfurth, s 30

SAKSALAISTEN JGURKOJEN RYHITYS POHJOIS-SUOMESSA
KESÄLLÄ 1944

tettävää moralisoivaa suhtautumista on pyritty välttämään. Tutkimus on rajattu koskemaan pääasiassa vain Saksan maavoimia. Ilmavoimia on tutkittu, sikäli kuin ne ovat vaikuttaneet välittömästi maavoimien taisteluun. Työn taustana on pyritty pitämään sitä tosiasiaa, että sodan

SAKSALAISTEN JOUKKOJEN RYHMITYS POHJOIS-SUOMESSA
KESÄKUUSSA 1941

yleistilanne ja Saksan voimavarat vaikuttivat ratkaisevasti kaukaisessa Lapissakin olleiden joukkojen laatuun. Pohjoisessa toiminut 20. Vuoristoarmeijakin oli vain eräs Wehrmachtin lukuisista armeijoista.

Päälähderyhmänä ovat olleet saksalaisten joukoissa palvelleiden suomalaisten yhteysupseereiden viikottaiset toimintakertomukset vuosilta 1942—44. Toisena yhtä tärkeänä lähderyhmänä ovat olleet 20. Vuoristoarmeijan Esikunnan asiapaperit, jotka osoittavat joukon tilaa ja kuntoa. Täydentävänä ja myös merkittävänä lähdekokoelmana on lisäksi myös mainittava suhteellisen runsas saksalainen muistelmakirjallisuus.

Saksalaisten eräiden joukkojen nimet muuttuivat sodan kuluessa. Seuraavassa on käytetty niitä nimiä, jotka olivat käytössä puheena olevana ajankohtana.

1. ORGANISAATIO JA JOHTOSUHTEET

1.1. Armeija ja armeijakunnat

Kun saksalaiset ylittivät Pohjois-Suomen itärajan, hyökkäystehtävä annettiin kenraalileiversti N v Falkenhorstin komentamalle Norjan-armeijalle (AOK Norwegen). Armeijalla oli kaksi toisistaan suuresti poikkeavaa tehtävää: Norjan puolustaminen ja hyökkäys Muurmannin radalle. Ilmeisenä syynä siihen, ettei Pohjois-Suomeen perustettu uutta johtoporrasta, oli yleisesikuntaupseereiden puute, joka kiusasi saksalaisia muillakin sotanäyttämöillä.²⁾ Norjan-armeijan kannalta oli tilanne kuitenkin vaikea tehtävän kaksijakoisuuden vuoksi. Tilanteesta yritettiin selviytyä siten, että Rovaniemelle perustettiin Oslossa olevan armeijan esikunnan alaesikunta Befehlstelle Finnland. Näiden 1 500 kilometrin päässä toisistaan olevien johtamispaikkojen toiminnan koordinoiminen ja yhteistyö osoittautui hankalaksi.³⁾ Erikoisesti huollon johtamistoiminta tuntuu kärsineen suuresti.

Johtosuhteiden epäedullinen järjestely oli voimassa koko hyökkäysvaiheen ajan, jolloin seuraukset tuntuivat kaikkein kielteisimmän. Vuoden 1942 alussa perustettiin Suomen alueelle vihdoin oma armeijan esikunta, ja rintamavastuu siirtyi 14. 1. 1942 vuoristojoukkojen kenraali E Dietlin komentamalle Lapin Armeijan Esikunnalle. Seuraavana kesänä muutettiin armeijan nimi 20. Vuoristoarmeijaksi. Näin luodut tarkoituksenmukaiset johtosuhteet säilytettiin koko sodan ajan.

Myös saksalaisten armeijakuntien lukumäärässä tapahtui olosuhteiden pakosta muutos. Vuonna 1941 hyökkäsi Petsamon suunnassa VuorAK Norwegen ja Sallan alueella XXXVI AK Kiestingin ja Uhtuan kaistojen kuulussa saksalaisille alistetuille suomalaisille. Kun vastuu jälkimmäisistäkin alueista siirtyi saksalaisille Kiestingissä kesällä 1942 ja sittemmin myös Uhtualla, oli perustettava vielä yksi armeijakunnan johtoporras, XVIII VuorAKE. Tämä vastuualueiden jako kolmen armeijakunnan kesken vastasi hyvin vallinneita oloja ja se päti koko sodan loppuajan. VuorAK Norwegenin ja XXXVI AK:n nimien muuttaminen XIX VuorAK:ksi ja XXXVI VuorAK:ksi vuonna 1942 ei merkinnyt mitään organisatorisia muutoksia.

2) Mueller—Hillebrand, II, s 103

3) Mt F 43:996, KTB des AOK Norwegen Bef.St. Finnland v. 13.10. 41; Zienke, s 191

Saksalainen armeija ja armeijakunta olivat »liukuvia» organisaatioita kuten on laita yleensä muuallakin. Niihin kuuluvia orgaanisia joukkoja oli vähän. Tiettyjen esikuntajoukkojen lisäksi olivat maininnan arvoisia ainoastaan armeijan ja armeijakunnan viestipataljoonat.⁴⁾ Kaikki muut joukot olivat ylijohdon joukkoja (Heerestruppen), joita alistettiin armeijoille ja armeijakunnille tarpeen mukaan.

Käytännössä riitti ylijohdon joukkoja vuonna 1941 Pohjois-Suomeen kuitenkin sangen vähän. Norjan-armeijalle oli alistettu sotatoimi Barbarossaa varten tärkeimpinä ylijohdon joukkoina kaksi kenttätykistöpatteristoa, kaksi erillistä panssarivaunupataljoonaa ja kolme rakentajapataljoonaa. Ylijohdon pioneeripataljoonia ja maavoimien ilmatorjuntapataljoonia tai -komppanioita ei Lappiin liennyt lainkaan. Ylijohdon jalkaväkijoukkoja oli kolme konekivääripataljoonaa.⁵⁾

Vaikka pohjoiseen oli vaikea saada myöhemminkin ylijohdon aselajijoukkoja, niiden määrä lisääntyi kuitenkin vähitellen. Marraskuussa 1943 oli 20. VuorA:lle alistettu ylijohdon joukkoja muun muassa neljä jalkaväkirykmenttiä, kaksi jääkäripataljoonaa, kolme konekivääripataljoonaa, yksi panssarivaunu-, yksi tiedustelu- ja yksi panssarintorjuntapataljoona sekä kuusi kenttätykistöpatteristoa, kolme raketinheitinpatteristoa ja kahdeksan rakentajapataljoonaa.⁶⁾ Varsinaisia pioneeripataljoonia ei Lappiin kuitenkaan edelleenkään riittänyt. Kenttätykistön määrä pysyi koko sodan ajan riittämättömänä, ja huomiota kiinnittää, ettei maavoimille ollut alistettu juuri lainkaan ilmatorjuntajoukkoja. Myöskään ylijohdon viestijoukkoja ei Pohjois-Suomeen voitu luovuttaa. Kokonaisuutena katsoen oli ylijohdon jalkaväki- ja aselajijoukkojen määrä Lapissa sangen pieni. Todella merkittävän painopisteen luominen oli lähes mahdotonta ja yhtymät joutuivat toimimaan koko sodan ajan lähes ilman reservejä.

Saksalaisten periaatteiden mukaan tapahtui divisioonien huoltaminen suoraan armeijajohtoisesti. Armeijakunnilla oli huoltojoukkoja vain vähimmäismäärä.⁷⁾ Tämä järjestelmä ei kuitenkaan menestynyt Pohjois-Suomessa, missä kuljetusetäisyydet olivat pitkät. Erikoisen vaikeaa oli Petsamon suunnassa taistelevan armeijakunnan huoltaminen. Kertyihän matkaa Rovaniemen huoltokeskuksista lähes 550 kilometriä. Kun syksyn 1941 huoltotilanne muuttui lopulta lähes katastrofiksi, oli siihen monia syitä. Tärkeänä tekijänä oli kuitenkin huoltojärjestelyiden sopimattomuus ja varsinkin huoltojoukkojen vähäinen määrä taistelujoukkoihin verrattuina. Vähitellen huoltojoukkoja saatiin

4) Mueller-Hillebrand, II, s 122

5) Emt, liitteet 23.5 ja 23.6 sivuilla 188—191 ja 192—193

6) Mf F 43:1045, AOK 20 Ia/Org. Nr. 1223/43 g. dos. v. 11.11.43

7) T 5471/12, maj K Parviaisen (yht-ups XXXVI VuorAK:ssa) puolivuotiskertomus ajalla 1.1.—31.6.43

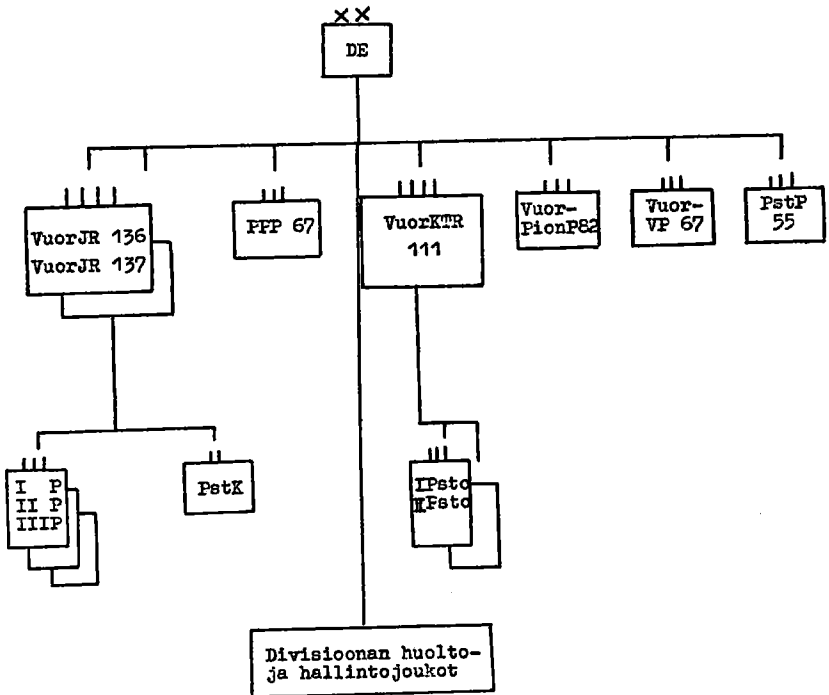
kuitenkin lisää, jolloin myös armeijakunnat saattoivat perustaa itselleen huoltolaitoksia. Erikaisen vahvaksi ja itsenäiseksi kehittyi eristetyssä asemassa Jäämeren rannalla olevan XIX VuorAK:n huolto. Tällainen olosuhteisiin sopeutettu organisaatio selvisi sittemmin hyvin sodan mukanaan tuomista vaihtelevista tilanteista.

1.2. Divisioonat ja divisioonaryhmät

1.2.1. Vuoristodivisioonat

Pohjois-Suomessa toimineet Wehrmachtin perusyhtymät olivat joko vuoristodivisioonia tai jalkaväkidivisioonia. Lisäksi kuului 20. VuorA:n yksi Waffen-SS:n divisioona.

2. VuorD:n KOKOONPAFO 15.9.1941

Sodan alkaessa oli Lapissa Petsamon alueella kaksi vuoristodivisioonaa, 2. ja 3. VuorD. Yhteensä oli Saksalla näitä kalliita erikoisjoukkoja tuolloin kuusi. Syksyllä 1941 6. VuorD tuli 3. VuorD:n tilalle, joka poistui Suomesta. Vuoden 1942 aikana saapui Kiestingin metsäalueille vielä 7. VuorD.

Vuoristodivisioonien runko muodostui kahdesta vuoristojääkärirykmentistä. Tätä koko sodan ajan säilynyttä kaksirykmenttisyyttä on pidetty yleisesti puutteena, sillä yhtymän oli erittäin vaikea muodostaa reservejä. Normaali-jakoisen divisioonan vahvuus olisi ollut kuitenkin liian suuri, sillä nytkin vaihtelivat yhtymän miesmäärät 17 000 ja 19 000 välillä ainakin teoreettisesti. Hevosia tai muuleja oli 4 845.⁸⁾ Todellisuudessa yhtymät olivatkin sangen raskaita, kuten saksalaiset itsekin joutuivat toteamaan.⁹⁾ Olihan pataljoonan määrävahvuus 1 300 miestä ja olihan yhdessä ainoassa kevyessä patterissa 160 veto- ja kantoeläintä. Raskautensa ja osittaisen moottorointinsa vuoksi eivät edes nämä Saksan maastokelpoisimmat joukot pystyneet kuin tilapäiseen taisteluun tiestön ulkopuolella ja tällöinkin katsottiin enimmäisetäisyyden olevan 10—15 kilometriä tiestä.¹⁰⁾ Hyökkäysvaiheessa tämä vaikeutti sotatoimia huomattavasti.

Suuria muutoksia ei vuoristodivisioonien kokoonpanoissa tapahtunut sodan aikana. Olennaisinta oli, että aluksi heikot, osittain kaksipatteristoiset kenttätykistörykmentit saatiin kaikissa yhtymissä neljäpatteristoisiksi. Suuria tappioita aiheuttaneessa hyökkäysvaiheessa oli haitallista, ettei vuoristodivisioonilla ollut kenttätydennyspataljoonaa vielä vuonna 1941 kuten muilla divisioonilla. 7. VuorD:ssa suoritettiin talvella 1942/43 mielenkiintoinen kokeilu, joka jäi pysyväksi. Divisioonaan perustettiin tällöin hiihtopataljoona hiihtotaitoisimmista miehistä yhtymän henkilöstön pääosan ollessa tottumatonta käyttämään suksia. Näin divisioonaa sai edes yhden joukon, joka pystyi selviytymään vaikeistakin hiihtotaitoa vaativista tehtävistä.¹¹⁾

1.2.2. Jalkaväkidivisioonat

163. ja 169.D, jotka taistelivat Sallan metsäisellä tunturialueella, edustivat yleisintä saksalaista divisioonatyyppeä, tavallista jalkaväkidivisioonaa. Kumpikin kuuluivat seitsemänteen perustamisportaaseen ja olivat pääpiirtein määrävahvuisia divisioonia. Yhteensä oli perustamisportaita sodan aikana yli 30, jolloin eräät joukot olivat hyvinkin

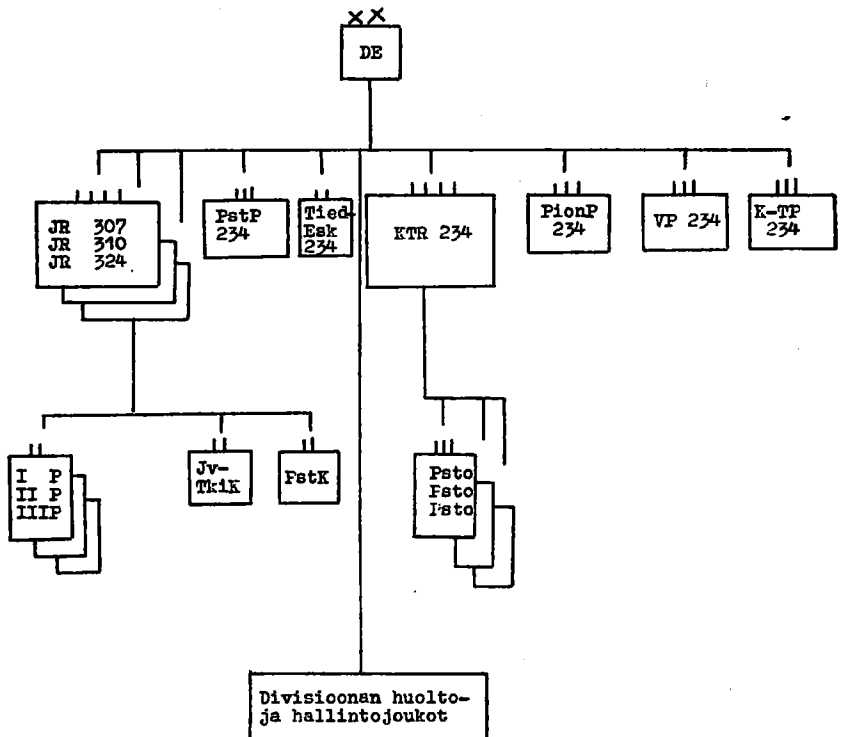
8) Rnef, ss 15—16

9) Mf F 81.326, AOK Lappland Abt. Ia Nr. 701/42 g. Kdos. v. 22.3.42

10) Hess, s 56

11) T 5471/6, ltn T Kalima (7. VuorD) 25.5.43 ja ltn F Jernström (7. VuorD) 27.1.43

163.D:n KOKONPANO 11.11.1943

vajavaisesti varustettuja.¹²⁾ Jatkuvasti jonkin verran muuttuvat määrävahvuudet vaihtelivat 14 000 ja 17 600 miehen välillä.¹³⁾ Saksalainen perusyhtymä oli selvästi lukumääräisesti vahvempi kuin venäläinen vastustajansa. Määrävahvuuksissa vuosina 1943 ja 1944 tehdyt suurehkot supistukset eivät koskeneet Suomen rintamaa, jonka yhtymät nimenomaan haluttiin säilyttää entisen vahvuusina.¹⁴⁾

Vuoristodivisioonaa pienemmästä vahvuudestaan huolimatta jalka-

12) Mueller-Hillebrand, II, s 175 ja III, s 237

13) Mf F 43:1045, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. Nr. 1189/43 g.Kdos. v. 4.11.43 ja Gen.Kdo. XVIII. (Geb.) A.K. Ia Nr. 7172/44 geh. v. 7.12.44

14) Mueller-Hillebrand, III, s 135 ja 138.

väkidivisioona oli kolmirykmenttinen, mikä lisäsi sen käyttöarvoa oloissa, missä saksalaisilta puuttuivat jatkuvasti ylempään johdon reservit. Yhtymien tiedusteluvoima oli vähäinen, sillä vuonna 1942 panssarintorjunta- ja tiedustelupataljoonasta erilliseksi joukoksi erotettu tiedustelueskadroona ei kunnolla riittänyt selviytymään laajan alueen asettamista tiedusteluongelmista. Yleensä ottaen olivat saksalaisten yhtymien aselajijoukot kokoonpanoltaan tarkoituksenmukaisia. Eräiden aselajien päätoimisten aselajipäälliköiden puute koettiin kuitenkin vaikeuksia aiheuttavana.¹⁵⁾ 169. D:n nelipatteristoinen kenttätykistörykmentti korvasi jossain määrin armeijakunnan heikkoa tykistöä. 163. D:n kenttätykistörykmentti pysyi sitä vastoin koko sodan ajan kolmipatteristoisena. Kehitystä tapahtui etenkin huoltojoukoissa, joiden liikkuvuutta ja määrää lisättiin sodan aikana. Kuitenkin etenkin lääkintäjoukkojen määrä oli jatkuvasti liian pieni.

Saksalaisen jalkaväki- ja myös vuoristodivisioonien suurena ongelmana oli organisen ilmatorjunnan puute, vaikka arvioitu tarve ja suunnitelmat olisivat edellyttäneet kokonaisen ilmatorjuntapataljoonan kuulumista divisioonaan.¹⁶⁾ Vastustajan jo vuoden 1941 aikana omanneen ilmaylivoiman ja tundramaaston puuttomuuden vuoksi asiasta koitui saksalaisille tuntuvia vaikeuksia. Tilanne koettiin divisioonissa lopulta niin hankalaksi, että kummatkin jalkaväkidivisioonat perustivat itselleen oma-aloitteisesti kaksi ilmatorjuntajaosta. Tätä toimenpidettä ei kuitenkaan hyväksytty, vaan yhtymien oli palautettava ottamansa kalusto.¹⁷⁾

163. ja 169. D liikkuiivat jalkaväkidivisioonina pääosin jalkaisin. Hevosvahvuus oli huomattava vaihdellen yleensä 4 000 ja 5 000 välillä. Osa joukoista oli kuitenkin moottoroitu automäärien ollessa noin 600—800. Osittainen moottorointi sitoi divisioonat tiestöön eikä esimerkiksi 169. D pystynyt vielä alkuvuonna 1942 oman ilmoituksensa mukaan liikkumaan lainkaan teiden ulkopuolella.¹⁸⁾ Hyökkäysvaiheessa tämä oli erittäin haitallista koko sotatoimelle. Asemasodan aikana ei asialla ollut kovin suurta merkitystä, mutta näitä »tasamaayhtymiä» johtava armeijakunta tarkasteli mahdollista liikuntasotaa huolestuneena jo keuhällä 1942.¹⁹⁾ Vuoden 1944 taistelut käytiin kuitenkin teiden suunnissa, ja tällaisissa oloissa osoittautuivat kummatkin sodan karaisemat divisioonat sangen liikkuviksi.²⁰⁾

15) T 5471/1, ktn T Kalima (XVIII VuorAK) 31. 12. 42 ja evl K-E Lindeman (XIX VuorAK) 4. 9. 43

16) Prang, s 70

17) Mf F 43:1064, (Geb.) AOK 20 Ia Nr. 4113/44 g. Kdos. v. 22. 11. 44

18) Mf F 8:1. 328, AOK Lappland Abt. Ia/Op. Nr. 744/42 g. Kdos. v. 31.3.42

19) Mf F 8:4.41, Gen. Kdo. XXXVI. (Geb.) A.K. Ia Nr. 448/44 g. Kdos. v. 1.12.44 ja mf F 8:2.628, KTB des (Geb.) AOK 20 1.9.—18.12.44

20) Mf F 8:2.683, Gen. Kdo. XIX. (Geb.) A.K. Ia Nr. 448/44 g. Kdos. v. 1.12.44 ja mf F 8:2.628, KTB des (Geb.) AOK 20 1.9.—18.12.44

1.2.3. SS-Divisioona Nord

Sallan ja Kiestingin suunnissa vuonna 1941 hyökännyt SS-D Nord oli ainoa moottoroitu saksalainen divisioona Pohjois-Suomessa koko sodan aikana. Yhtymä perustettiin muutamaa päivää ennen sodan alkamista²¹⁾ eikä sitä saatu määrävahvuiseksi hyökkäysvaiheen aikana. Joukosta käytettiinkin siksi myös SS-Taisteluosasto Nordin tai SS-Prikaati Nordin nimityksiä.

Divisioonaan kuului muodollisesti kolme SS-jalkaväkirykmenttiä, mutta tällaisessa kokoonpanossa se taisteli vain lyhyen aikaa Kiestingissä²²⁾, sillä SS-JR 9 toimi pääasiassa muualla. Kenttätykistörykmentissä oli vain kaksi patteristoa, divisioonalla oli vain yksi pioneeri-komppania ja sen huoltojoukot olivat vajaavahvuisia. Tämän vuoksi divisioonan vahvuus olikin sodan alkaessa vain hieman yli 8 000 miestä. Joukolla oli kuitenkin alusta alkaen oma ilmatorjuntayksikkö.²³⁾

Koska divisioona oli kokonaan moottorisoitu, sillä piti olla noin 2 000 ajoneuvoa, mutta määrävahvuudesta puuttui 250 autoa. Moottorointi mahdollisti liikkumisen vain teillä, joten divisioona oli aivan sopimaton niihin maastoliikkuvuutta edellyttäviin tehtäviin, joita sille annettiin. Tästä oli parhaana osoituksena se, että yhtymä jo loppukesällä lainasi hevosia suomalaisilta tai yritti saada itselleen sotasaalishevosia²⁴⁾

Kesällä 1942 SS-joukkojen päämaja (SS-Hauptamt) uudisti divisioonan kokoonpanon perinpohjin. Tällöin hylättiin ajatus moottoroidun yhtymän käytöstä metsäalueella ja divisioonasta muodostettiin vuoristodivisioona. Taisteluissa harventunut jalkaväki yhdistettiin yhdeksi rykmentiksi ja toinen rykmentti tuotiin Saksasta kesäkuun lopulla 1942. Aselajiyksiköt täydennettiin määrävahvuiseksi.²⁵⁾

Mikään tavanmukainen vuoristodivisioona ei uusi SS-VuorD Nord (syksystä 1943 lähtien 6. SS-VuorD Nord) kuitenkaan ollut. Kahden jalkaväkirykmentin lisäksi siihen kuului muun muassa moottoroitu jalkaväkipataljoona ja norjalainen hihtopataljoona. Suuren osan vuotta 1943 oli divisioonaan liitettyä kolmaskin rykmentti, SS-Poliisivuoristojääkärirykmentti 18. Huoltomuodostelmat olivat poikkeuksellisen vahvat. Yhtymän määrävahvuus ilman poliisirykmenttiä vaihteli 21 000 ja 23 000 miehen välillä. Hevosia oli vuoden 1942 lopulla 3 240 ja autoja 1 854. Lisäksi oli telavetäjiä 180.²⁶⁾

21) Schreiber, ss 34—35

22) Klettmann, ss 145—149

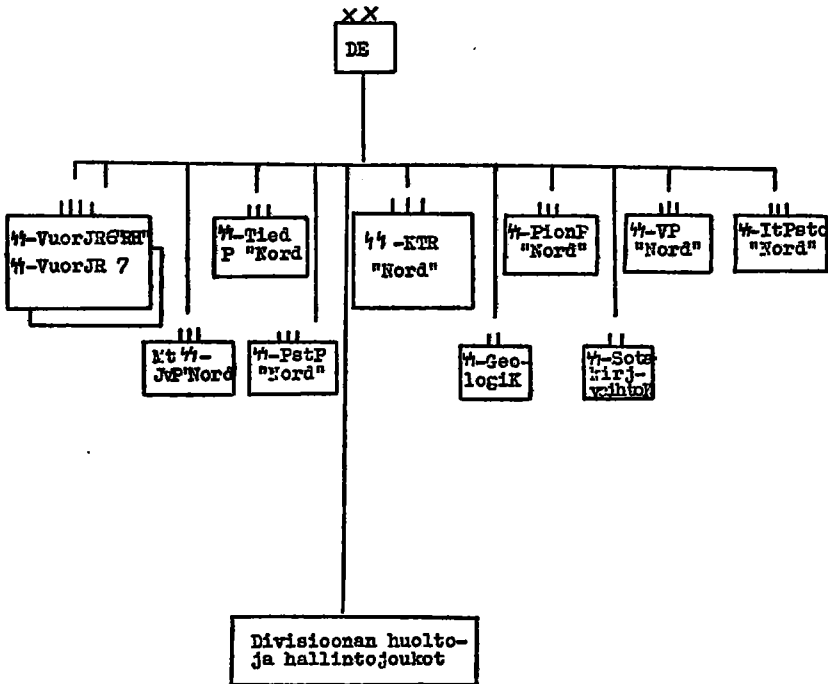
23) Schreiber, ss 38—39 ja 398

24) T 15709/2, PM:n kirj n:o 1494/Ulk 1 sad/9.12.41, evl O Selinheimon haastattelu 3.1.73 sekä kapit Silliasvuon diplomityö SKK:sa, s 50

25) Schreiber, ss 199—201

26) Schreiber, ss 196—197 ja 389—391; mf F 8:4.41, (Geb.) AOK 20 Abt. Ia/Org. Nr. 2878/42 geh. v. 14.9.42

44-VuorD "Nordin" KOKKOHANO 11.11.1943

Tavallista vahvempana yhtymänä SS-VuorD Nord soveltui hyvin sille uskotulle laajalle yli 40 kilometriä leveälle rintamansuudelle. Asemasotaoiloissa ei yhtymän raskaasta ja jäykästä kokoonpanosta ollut kielteisiä seurauksia. Voimakkaiden huoltojoukkojensa turvin se suoriutui hyvin huolto-ongelmistaan, vaikka materiaali oli noudettava Oulusta saakka. Rintama-alueelle syntynyt tiheähkö tieverkko mahdollisti yhtymän runsaan moottoriajoneuvokaluston käytön asemasodan aikana tälläkin alueella. Yhtymän aselajijoukot olivat niin monipuoliset, että sitä oli tuettava vain poikkeustapauksissa. Syksyn 1944 liikuntasodassa 20. VuorA käytti 6. SS-VuorD:n moottoroituja osia divisioonasta erillään nopeana reservinä, jollaisiksi ne olivat hyvin sopivia ja jollaisista armeijalla oli suuri puute.

1.2.4. Muut yhtymät

Edellä mainittujen divisioonatyyppejen lisäksi saksalaisilla oli Pohjois-Suomessa poikkeuksellisempaakin laatua olevia yhtymiä. Syyskuussa 1942 perustettiin Jäämeren rannalle 210. D, joka oli noin 7 000 miestä käsittävä rannikonpuolustusyhtymä. Voimakkaan rannikotykistönsä johdosta divisioona oli sopiva kiinteään rannikonpuolustukseen. Liikuntasotaan sitä ei ollut tarkoitettu eikä se sopinut hyökkäystehtäviin. Tämä kävi ilmi syksyllä 1944, jolloin divisioona menetti irtautumisvaiheessa pääosan tykistöstään.²⁷⁾

Petsamon alueelle vuonna 1942 perustettu Divisioonaryhmä Rossi (myöhempi Divisioonaryhmä van der Hoop) oli tilapäisyhtymä, jonka esikunta oli tarkoitettu johtamaan Petsamon alueen joukkoja. Divisioonana oli luonteeltaan rannikonpuolustusyhtymä ja 210. D:n tavoin se soveltui ainoastaan kiinteään puolustukseen. Näiden yhtymien perustaminen aiheutui henkilöstö- ja materiaalipulasta, joka ei sallinut tavanomaisten divisioonien käyttöä.²⁸⁾

7. VuorD:n siirtyminen suomalaisen 3. D:n tilalle Uhtualle keväällä 1944 aiheutti uuden yhtymän tarpeen Kiestingissä²⁹⁾. Kun Saksasta ei ollut saatavissa lisävoimia, perustettiin tännekin divisioonaryhmä. Joukko nimettiin komentajansa mukaan Divisioonaryhmä Kräutleriksi. Yhtymän rungon muodosti VuorJPr 139, jota vahvennettiin kahdella jääkäripataljoonalla ja eräillä aselajijoukoilla, ja sen vahvuus oli elokuussa 1944 11 700 miestä³⁰⁾ Divisioonaryhmä Kräutler oli tyyppillinen tilapäisyhtymä, jollaisia Saksan armeijassa jouduttiin perustamaan runsaasti sodan loppuvuosina. Yhtymän kokoonpano ja liikkuvuus soveltuivat sekä asemasotaan että sitä seuranneeseen viivytysvaiheeseen, mutta sen perustaminen heikensi armeijan muita yhtymiä. Sen joukotahan oli jouduttu irrottamaan 20. VuorA:n toisilta rintamansilta.

Valtakunnanmarsalkka Göringin henkilökohtaisen kunnianhimon tai joka tapauksessa ilmavoimien erikoisaseman seurauksena on pidetty ns. »ilmavoimien kenttädivisioonien» perustamista. Suomessa edusti näitä joukkoja talvella 1942/43 Petsamoon perustettu Ilmavoimien Kenttärykmentti 503.³¹⁾ Tämä rykmentti soveltui kuitenkin vain kiinteään paikallispuolustukseen eikä ilmavoimilla ollut edellytyksiä kouluttaa tällaista jalkaväkijoukkoa, joka kaiken lisäksi kulutti parasta henkilötäydennysainesta. Tehtyä virhettä yritettiin paikata myöhem-

27) Mueller-Hillebrand, II, s 115 ja mf F 43:1045, (Geb.) AOK 20 IA/Org. Nr. 1352/43 g. Kdos. v. 13.12.43

28) T 5471/9, evl C G Wahren (XIX VuorAK) 4.8.43; mf F 43:1045, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. Nr. 1352/43 g. Kdos. v. 12.12.43 ja mf 43:1064, (Geb.) AOK 20 Abt. Ic Nr. 1889/g. Kdos. v. 18.11.44

29) KTB des OKW, Nachtrag zu Band IV/1:B ss 59-60 ja Schuler, s 137

30) Mf F 43:1065, Gen. Kdo. XVIII. (Geb.) A.K. Ia Nr. 4901/44 geh. v. 10.8.44

31) T 5471/10, evl L Guhn (Taka-Lapin is-kom) 19.12.43

min, ja rykmentti liitettiin maavoimiin. Kesällä 1944 joukko sai uuden komean nimen, sillä sitä ryhdyttiin kutsumaan Krenatööriprikaati 503:ksi.³²⁾ Kokoonpano pysyi kuitenkin entisenä eikä uudella »yhtymällä» ollut edelleenkaan muuta merkitystä kuin vahventaa pataljoonittain Petsamon alueen puolustusta.

Samantapaisia näennäisyhtymiä olivat erillisistä jalkaväkirykmenteistä JR 193:sta ja JR 388:sta muodostetut Krenatööriprikaatit 193 ja 388.³³⁾ Tärkeä syy näihin nimien muutoksiin oli kansallissosialistiselle Saksalle ominainen piirre ulkonaisiin tehokeinoihin ja yritys vaikuttaa tällä tavalla joukkojen mielialaan.³⁴⁾ Vain VuorJR 139:stä perustetun VuorJPr:n yhteydessä voitiin puhua jo yhtymästä, sillä siihen oli orgaanisesti liitetty yksi patteristo.³⁵⁾ Sangen tarpeelliseksi ja hyödylliseksi osoittautui kolmesta armeijalle alistetusta erillisestä konekivääripataljoonasta heinäkuussa 1944 perustettu moottoroitu Konekiväärihihtoprikaati Finland.³⁶⁾ Syksyllä alkaneessa liikuntasodassa se oli saksalaisten ainoa moottoroitu yhtymä, joskin suomalaisia vastaan käytävää taistelua varten perustettiin useita moottoroituja taisteluosastoja, joiden joukot ja ajoneuvot oli irroitettu kaikista mahdollisista moottoroituista joukoista.³⁷⁾ On ilmeistä, että eräänä vaikuttimena prikaatien perustamiseen oli tarve saada divisioonaa kevyempiä yhtymiä. Sodan loppuminen keskeytti saksalaisten kokeilun, mutta monessa muussa maassa kehitys jatkui juuri tämän suuntaisena.

1.4. Eräitä organisaation ja johtosuhteiden erikoisuuksia

Kolmas Valtakunta oli erilaisten rinnakkaisten ja päällekkäisten organisaatioiden luvattu maa. Tämä tosiasia heijastui Pohjois-Suomenkin joukkojen rakenteessa. Pääosa kuului tavanomaisiin asevoimiin, Wehrmachtin, mutta SS-D Nord oli kansallissosialistisen puolueen vaikutusvaltaisen SS-Järjestön joukko. Vaikka divisioonana olikin taktillisesti alistettu 20. VuorA:lle, se oli mm. henkilöasioissa täysin riippumaton armeijasta. Oli inhimillistä, että tämä erikoisasema herätti epäluuloa ja siten kitkaa joukkojen välillä. Suomalaisten yhteysupseerien toimintakertomuksissa esiintyi vuoden 1942 aikana mainintoja risti-riidoista SS-joukkojen ja Wehrmachtin välillä.³⁸⁾ Näiden kahnauksien

32) T 5471/11, Kapt S Kihlman (Länhamari) 3.7.44

33) Mf F 6-2.663, KTB des (Geb.) AOK 20 v. 16.6.44

34) v. Senger und Etterlin, s 79

35) T 5471/11, Jtn C-H Sothmann (XXV VuorAK) 19.7.44

36) Mf 43-1061, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. (Id) Nr. 772/44. g. Kdos. v. 5.7.44

37) Täydellinen luettelo taisteluosastoista FM:n Tied 1:n saamien tietojen perusteella on Sota-arkiston kansiossa T 19525/3.

38) T 5471/1, vänr F Jernström (7. VuorD) 15.8.42 ja maj C v Haartman (XVIII VuorAK) 20. 8. 42 sekä 31. 10. 42

merkitystä ei pidä kuitenkaan liioitella, sillä niiden pääsyynä olivat toisiaan »verenimijoinä ja kunniamerkinmetsästäjinä» tai »harmittomina idiootteina» pitävien silloisten komentajien henkilökohtaiset nuonot suhteet. Myöhemmin ei tällaisia mainintoja juuri esiinny, joskin piilevänä ristiriita lienee säilynyt.

Myös kansallissosialistisen puolueen moottorijärjestöllä (NSKK) ja valtakunnallisella rakentajajärjestöllä Organisaatio Todtilla (OT) oli omia joukkojaan Lapissa. Jälkimmäisen työsaavutukset olivat huomattavat huolimatta sille annetun työvoiman heikosta laadusta. Aikaansaannoksista mainittakoon selustan tietyt ja linnoittaminen, Hyrynsalmen—Kuusamon rata ja Jäniskosken voimalaitoksen suojaaminen valtavalla betonikupolilla.³⁹⁾ Järjestöjen suorista yhteyksistä Berliiniin saattoi olla joskus hyötyäkin, mutta kokonaisuutena ottaen niiden olemassaolo vain lisäsi johtosuhteiden monimutkaisuutta.

Varsin hankaliksi osoittautuivat 20. VuorA:n ja ilmavoimien väliset suhteet. Skandinaviassa toimi Ilmalaivasto 5, jonka eräänä tehtävänä vuonna 1941 oli Muurmannin radalle suuntautuvan hyökkäyksen tukeminen. Vuoteen 1944 mennessä tehtävä oli muuttunut 20. VuorA:n tukemiseksi tiedustelulla ja vähimmäishävittäjäsuojalla. Ilmalaivaston päätehtävä oli osallistuminen taisteluun Atlantista, ja sen esikunta oli Oslossa.⁴⁰⁾ SS-joukkojen ilmatorjuntaa lukuunottamatta oli kaikki ilmatorjuntajoukot yleensä alistettu Ilmalaivasto 5:lle, joka oli suoraan Saksassa olevan ilmavoimien pääesikunnan alainen.

Vaikka Rovaniemelle perustettiinkin ilmavoimien alaesikunta Luftgaustab Finland ja vaikka halua yhteistyöhön usein korostettiin, oli selvää, että maavoimien ja ilmavoimien välille syntyi niiden rinnakkaisasettelusta ja tehtävien erilaisuudesta johtuen ajoittaisia ristiriitoja. Pahimmillaan tilanne oli silloin, kun osapuolet kantelivat toisistaan Berliiniin tai kun korkeat esikunnat kiistelivät sellaisista asioista kuin kahden kevyen ilmatorjuntatykin omistuksesta.⁴¹⁾ Huonot suhteet heijastuivat usein ikävällä tavalla alimmalle tasolle saakka.

2. ASEISTUKSEN MÄÄRÄ JA LAATU

2.1. Kivääricaliiperiset aseet

Saksan jalkaväen perusase oli kivääri malli 98 k. Pienestä tuli-nopeudestaan huolimatta tämä ase säilytti koko sodan ajan valta-ase-

39) T 5471/2, ltn E Krantz (OT) 23.6.43 ja T 5471/5, ltn E Krantz 24.6.44

40) Mf F 8:10, Ob.d.L.Fu.St. Nr. 1250/44 g. Kdos. (Ia) v. 17.2.44

41) Mf F 43:1061, KTB des (Geb.) AOK 20 v. 13.10.44 ja Mf F 43:1064, (Geb.) AOK 20 Ia Nr. 4113/44 geh. v. 22.11.44

mansa saksalaisissa joukoissa. Vuoden 1943 lopulla oli vuoristodivisioonissa 19 ja joulukuussa 1944 15 kivääriä yhtä konepistoolia kohden. Jalkaväkidivisioonissa olivat vastaavat luvut 14 ja 11. SS-divisioonassa luku pysytteli koko ajan noin viitenätoista.⁴²⁾ Suomalaisessa divisioonassa oli jo vuonna 1941 vain noin kahdeksan kivääriä konepistoolia kohden ja venäläisessä luku oli 5,5.⁴³⁾ SS-D Nordin käsiaseista oli vuonna 1941 40—95 % tsekkiläistä alkuperää.⁴⁴⁾ Kerta-automaattikivääreitä saksalaisilla divisioonilla oli vain muutamia kymmeniä, kun taas pienemmällä venäläisellä divisioonalla oli niitä vuonna 1941 3 405 kappaletta.⁴⁵⁾

Vahvuusilmoitusten mukaan olivat divisioonien noin 1 000 konepistoolia lähes yksinomaan mallia MP 38/40. Tämä pelistä valmistettu ase oli tarkka ja huolella tehty, mutta sen hankaluutena oli etenkin Lapin oloissa kiusallinen alttius likaantumiselle ja sään vaihteluille.⁴⁶⁾ Konepistoolien määrä kivääriryhmää kohden pysyi sodan loppuvaiheeseen yhtenä. Suomalaisessa ryhmässä oli vuonna 1944 kolme konepistoolia. Etenkin metsäalueilla olisi konepistoolilla ollut suuri merkitys ja tilanneilmoituksissa todettiin usein erityisenä haittana konepistooliaseistuksen puute. Aseen määrävahvuuslukuja tosin lisättiin jatkuvasti, mutta Saksan tuotantokapasiteetti ei riittänyt tyydyttämään tarvetta. Elokuussa 1944 puuttui yhtymiltä 37—75 % konepistoolien määrävahvuudesta.

Ilman erinomaista konekivääriaseistustaan olisi Saksan jalkaväki ollut tulivoimaltaan oleellisesti vastustajiaan heikompi. Vuoden 1941 hyökkäysvaiheessa oli pääaseena konekivääri malli MG 34. Tämä useilta ominaisuuksiltaan ensiluokkainen ase oli konepistoolin tavoin altis häiriöille ja sen purkaminen oli monimutkaista.⁴⁷⁾ Sen rinnalle tuli Lapissa vuoden 1943 aikana konekivääri malli MG 42, ase, jota on yleisesti pidetty toisen maailmansodan parhaana konekiväärinä.⁴⁸⁾ Aseen suuri tulinopeus lisäsi etenkin puolustuksen voimaa. Niissä yhtymissä, joiden ilmoituksissa käy ilmi aseiden laatu, oli noin neljästai viidesosa konekivääreistä mallia MG 42.

Joukkojen konekiväärimäärät vastasivat pääpiirtein määrävahvuuksia joskus jopa ylittäenkin ne. Luvut pysyivät suunnilleen vakioina. Suhteellisesti eniten konekiväärejä oli jalkaväkidivisioonissa, joissa oli vuonna 1943 konekivääri 17 ja 19 miestä kohden. 7. VuorD:ssa luku oli 25 miestä, SS-VuorD Nordissa 29 miestä ja 6. sekä 2. VuorD:ssa oli

42) Mf F 43:1045, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. Nr. 1352/43 g. Kdos. v. 13.12.43 ja mf F 43:1065, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. (Id) Nr. 090/45 geh. v. 13.1.45

43) Suomen Sota, 1. osa, s 431

44) Schrelber, s 38

45) Suomen Sota, 1. osa, s 431

46) Floetz, s 154

47) Floetz, s 133

48) Pestalozzi, s 519, Floetz, s 171

konekivääriä kohden 32 tai 33 miestä.⁴⁹⁾ Suomalaisessa divisioonassa oli vuonna 1941 29 ja vuonna 1944 31 miestä konekivääriä kohden. Venäläisessä divisioonassa olivat vastaavat luvut 25 ja 15.⁵⁰⁾

Jalkaväen tulivoiman runkona olleet konekiväärit eivät lisänneet suurestikaan saksalaisten hyökkäyksellistä iskuvoimaa, joka jatkuvasti pieneni sodan kuluessa verrattuna vastustajiin.⁵¹⁾ Sodan loppuvaiheessa Saksan armeija sai itselleen kaipaamansa tehokkaan, kevyen ja tuli-voimaisen aseon, kun rynnäkkökiväärin sarjavalmistus aloitettiin vuonna 1944. Pohjois-Suomessa olleet joukot eivät kuitenkaan hyötynneet tästä aseesta, sillä elokuussa 1944 oli 20. VuorA:lla vasta yhteensä 20 rynnäkkökivääriä.⁵²⁾

2.2. Kranaatinheittimistö

Saksan armeijan kranaatinheittimistön päätyypeinä olivat 50 ja 80 mm:n heittimet. Edellisiä oli vuoristodivisioonilla vuonna 1941 63 ja jalkaväkidivisioonilla 84 kappaletta. 80 mm:n heittämiä oli vuoristodivisioonilla 38 ja jalkaväkidivisioonilla 54.⁵³⁾ 50 mm:n kranaatinheittimet poistettiin pienen tehonsa vuoksi saksalaisten joukkojen määrävahvuuksista vuonna 1943.⁵⁴⁾ Aseet jäivät kuitenkin joukoille ja ne esiintyivät vahvuusilmoituksissa »ylimääräisinä» aseina. 80 mm:n heittimien määrä lisääntyi vähitellen sodan aikana. Huhtikuussa 1943 oli 20. VuorA:lla näitä saksalaisten »keskiraskaiksi» kutsumia heittämiä 378 ja seuraavan vuoden elokuussa 544 kappaletta.⁵⁵⁾ Eräiden joukkojen aseet jopa ylittivät määrävahvuuden. Kaluston määrä vastasi pääpiirtein venäläisen divisioonan 82 mm:n heitinten lukua, joskin on muistettava, että venäläisen yhtymän miesvahvuus oli tuntuvasti pienempi kuin Pohjois-Suomessa olleiden saksalaisten divisioonien. Suomalaisessa divisioonassa oli korkeintaan kolmasosa tätä vastaavaa kalustoa kuin mitä saksalaiset yhtymät omistivat.

Raskaan kranaatinheittimistön puuttuminen oli eräs Saksan sota-voimien merkittävästä heikkouksista. 120 mm:n heitintä ryhdyttiin valmistamaan vasta vuonna 1942⁵⁶⁾ eikä asetta riittänyt Pohjois-Suomeen. Määrävahvuuksiin ase tosin merkittiin, vaikkei sitä ollutkaan jakaa joukoille. Tosiasia oli kuitenkin, että 163. D:n sotasaaliikseen saa-

49) Mf F 43:1045, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. Nr. 1352/43 g. Kdos. v. 13.12.43

50) Suomen Sota, 1. osa, ss 431-432

51) Kilttel, ss 1-6

52) Mf F 43:1064, (Geb.) AOK 20 Ia Nr. 322/44 g. Kdos. v. 13.4.44, Beiblatt zu Anlage 2

53) Hess, liite 2 ja Mueller-Hillebrand, II, s 161

54) Pestalozzi, s 522

55) T 19535/5, PM:n ulkomaanosaston kirj n:otta 15.4.43 ja mf F 43:1064, (Geb.)

AOK 20 Ia Nr. 322/44 g. Kdos. v. 13.8.44, Beiblatt zu Anlage 2

56) Ploetz, s 171

mat kaksi 120 mm:n kranaatinheitintä jäivät 20. VuorA:n ainoiksi ras-
kaiksi heittimiksi. Sekä suomalaisella että venäläisellä divisioonalla oli
sitävastoin tukenaan näitä tehokkaita aseita käyttävä orgaaninen komp-
paniansa.

2.3. Panssarintorjunta-aseet

Vuoden 1941 hyökkäysvaiheessa oli Pohjois-Suomen saksalaisten
joukkojen panssarintorjunta lähes kokonaan 37 mm:n pst-tykkien
varassa. Asemäärät yhtymissä vaihtelivat keskiarvon ollessa 50 asetta.
Lisäksi oli 6. VuorD:lla kaksi kappaletta 50 mm:n pst-tykkiä.⁵⁷⁾

Kaluston vaihto 50 mm:n tykkeihin alkoi hitaasti vuonna 1942,
mutta jo keväällä ilmeni, että myös nämä tykit olivat heikkotehoisia.
venäläisten käyttöön ottamia T-34-vaunuja vastaan.⁵⁸⁾

Vain saksalaisten uusin 75 mm:n pst-tykki (ase on tunnettu Suo-
messa nimellä 75 K 40) pystyi läpäisemään vihollisen korkealaatuiset
vaunut. Tämän tykin varjopuolena tosin oli sen suuren painon ja
pitkän putken aiheuttama heikko maastoliikkuvuus, mikä seikka oli
sangen haitallinen Pohjois-Suomen oloissa. Liikuntasodan aikana
syksyllä 1944 2. VuorD menetti kaikki raskaat pst-tykkinsä.⁵⁹⁾

Saksan sotapotentiaalin riittämättömyyden vuoksi kalusto uusiutui
hyvin hitaasti. Ensimmäiset 75 mm:n tykit saatiin Pohjois-Suomeen
vasta talvella 1942/43⁶⁰⁾ Heinäkuussa 1944 oli yhtymillä 10—12 raskasta
pst-tykkiä paitsi Petsamon suunnan divisioonilla, joilla niitä oli vain
kuusi ja yhdeksän. Asereservejä ei ollut.⁶¹⁾ Määrävahvuuksista poiste-
tut 37 mm:n tykit säilyivät todellisuudessa lukumääräisesti tärkeimpänä
pst-tykkikalustona. Vahvuuksien edellyttämiä telalavettitykkeitä ei
Pohjois-Suomeen saatu.

Panssarinyrkeiksi ja -kauhuiksi kutsuttujen rekyylittömien lähi-
torjunta-aseiden saaminen helmi—maaliskuussa 1944 paransi jossain
määrin saksalaisen panssarintorjunnan lohdutonta kuvaa. Elokuussa
1944 oli 20. VuorA:lla 8 000 panssarinyrkkiä ja 259 panssarikauhua.⁶²⁾
Määrävahvuudesta puuttui kuitenkin edelleen 6 500 panssarinyrkkiä ja
kauhuista oli yhtymillä vajausta jopa 82 %.⁶³⁾ Uudet aseet olivat
sangen tehokkaita etenkin metsäalueilla, missä niiden lyhyestä ampu-
maetäisyydestä ei ollut ratkaisevaa haittaa. Aseiden lukumäärä jäi

57) Mf F 43:995, Tätigkeitsbrieft für Monat September 1941, O Qu./AOK Nor-
wegen, Kriegsgliederung v. 20.9.41

58) Schreiber, s 182

59) Mf F 43:1065, Gen. Kdo. XIX. (Geb.) A.K. Ia 446/44 g. Kdos. v. 1.12.44

60) T 5471/9, evl C Wahren (XIX VuorAK) 5.3.43

61) Mf F 43:1061, (Geb.) AOK 20 Ia/Op. Nr. 803/44 g. Kdos. v. 28. 7. 44

62) Mf F 43:1064, (Geb.) AOK 20 Ia Nr. 322/44 g. Kdos. v. 13.8.44, Beiblatt zu An-
lage 2

63) Mf F 43:1065, Gen. Kdo. XIX. (Geb.) A.K. Ia Nr. 3582/44 geh. v. 14.11.44

kuitenkin liian pieneksi, sillä niiden vaikutus perustui paljolti niiden massamaiseen käyttöön. Rajoitetun kantamansa vuoksi ne eivät myöskään pystyneet ratkaisemaan panssarintorjunnan kokonaisongelmaa.

2.4. Panssarivaunukalusto

Saksalaisilla oli Lapissa vuonna 1941 kaksi panssarivaunupataljoonaa, PsvP 40 ja PsvP 211. Edellisen kalusto oli saksalaista, mutta hieman yli puolet vaunuista oli vanhentunutta tyyppiä Pz I, joka oli varustettu vain konekiväärillä ja joka soveltui enää ainoastaan harjoitusvaunuksi.⁶⁴) Uusinta kalustoa ei ollut lainkaan. Vaunut rikkoutuivat jo ensimmäisinä taistelupäivinä maastovaikeuksien vuoksi lähes kaikki.⁶⁵) Sallan suunnassa hyökänneellä PsvP 211:llä oli kalustonaan kömpelöitä ranskalaisia Hotchkiss- ja Somua-vaunuja, joihin oli vaikea saada varaosia.⁶⁶) Taisteluissa venäläisten toistaiseksi vieläkin kehnompaa kalustoa vastaan näillä ranskalaisilla vaunuilla oli kuitenkin jonkin verran menestystä.⁶⁷)

Talven 1942-43 jälkeen jäi Lappiin vain PsvP 211. 20. VuorA sai kuitenkin ensiluokkaista täydennystä, kun sille luovutettiin kesäkuussa 1943 kaksi uusimmalla StuG IV-tyyppisellä rynnäkkötykkikalustolla varustettua rynnäkkötykkipatteria. Nämä alunperin Afrikkaan tarkoitettujen vaunujen palautettiin kuitenkin Saksaan jo saman vuoden syyskuussa.⁶⁸)

Kun asemasotavaihe alkoi olla lopullaan, oli 20. VuorA:n ainoalla panssarivaunujoukolla PsvP 211:llä yhä edelleen jo yli-ikäiset 38 ranskalaista panssarivaunua. Saksalaisia Pz III-vaunuja oli vain viisi kappaletta.⁶⁹) Joutuessaan odottamatta taisteluun venäläisten T-34-vaunujen kanssa Sallassa 10. 9. 44 menetti toinen pataljoonan komppanioista kaikki vaununsa.⁷⁰) Vajaa kuukautta myöhemmin suomalaiset tuhosivat Tornion luona 12 ranskalaista vaunua,⁷¹) joita suomalaisen rykmentin komentaja nimitti vähemmän kunnioittavasti »vanhoiksi laatikoiksi». ⁷²) Saksan panssarijoukkojen osuus Pohjois-Suomen sota-toimiin oli siten koko sodan ajan erittäin vaatimaton. Vähälukuinen ja pääosalta keho kalusto, jota 20. VuorA:lle annettiin, ei juuri lisännyt

64) Mf F 8:1.326, AOK Lappland Abt. Ia/Org. Nr. 540/42 geh. v. 14.2.42

65) T 15706/2, III AKE:n kirj n:o 853/III/1c/sal/7.4.42; Hess, s 56; Springenschmid, s 180

66) Mf F 8:1.326, AOK Lappland Abt. Ia/Org. Nr. 540/42 geh. v. 14.2.42

67) Dittmar, s 116

68) Mf F 43:1046, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. Nr. 2757/43 geh. v. 8.9.43 ja T 5471/7, kapit EK Leon-Lindh (XVIII VuorAK) 30.9.43

69) Mf F 43:1064, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. Nr. 1050/44 g. Kdos. v. 24.8.44

70) Mf F 43:1064, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. Nr. 1289/44 g. Kdos. v. 6.10.44

71) T 19525/5, arvio saksalaisten tappioista 20.9.—4.11.44

72) Halsti, s 89

joukkojen sotakelpoisuutta eikä oikeutta pitämään yllä mielikuvaa Lapissa toimineista vahvasti panssaroiduista saksalaisista joukoista.

2.5. Kenttätykistö ja raketinheittimistö

Määrävahvuuksien mukaan piti saksalaisen divisioonan normaalina kenttätykkikalustona olla 10,5 cm:n kevyt haupitsi malli 18 (suomalainen nimi 105 H 33) ja 15 cm:n raskas haupitsi malli 18 (suomalainen nimi 150 H 40). Kumpaakin pidettiin hyvänä ja kenttäkelpoisena aseena, ja sellaisiksi ne osoittautuivatkin myös Pohjois-Suomessa.

Todellisuudessa oli näitä Saksan armeijan hyviä yleistyksyjä hyökkäysvaiheessa vain SS-D Nordilla. Yhtymien raskas tykistö puuttui lähes täysin ja kalusto oli joko vanhempaa saksalaista tai erilaista sotasaaliskalustoa, jolla oli saksalaisten mielestä osittain jo museoarvoa.⁷³⁾ Varaosapuutteen vuoksi useat aseet olivat viikkokausia käyttökelvottomia, ampumatarvikeluoto oli hankalaa, koulutus tuotti vaikeuksia eikä kalusto sopinut aina talvikäyttöön.⁷⁴⁾

Kaluston uudistamiseen voitiin ryhtyä heti hyökkäysvaiheen jälkeen. Yhtymille saatiin pääpiirtein määrävahvuuksien edellyttämä kalusto, joskin eri divisioonien tykistö poikkesi toisistaan suuresti niin laadultaan kuin määrältäänkin. Vuoristodivisioonien pääkalustoksi tuli 7,5 cm:n vuoristotykki malli 36, joka oli hieman epäkäytännöllinen mutta ballistisilta ominaisuuksiltaan erinomainen ase. Tämä tykki oli koko sodan ajan ioukkojen eniten haluttua tykkikalustoa. Kenttätykkien määrät yhtymissä vaihtelivat 36 ja 58 tykin välillä. Pääosalla divisioonista oli vähälukuisempi tykistö kuin oli määrävahvuuksien mukaan neuvostoliittolaisella ja suomalaisella divisioonalla. Heikoin oli yhtymien raskas tykistö, jota ei yleensä ollut edes täyttä patteristoa.

Sodan pitkittyessä alkoi kaiusto kulua. Täydennys pystyi tosin peittämään tappiot, mutta kaluston uusiminen ja lisääminen eivät olleet mahdollisia.⁷⁵⁾ Osalla kevyistä haupitseista oli ammuttu kesällä 1944 jopa yli 10 000 laukausta, minkä määrän voi katsoa jo ylittävän tykistön tavanomaisen käyttöään.⁷⁶⁾ Toistuvista valituksista huolimatta oli helikentyvällä kalustolla selviydyttävä sodan loppuun saakka.

Armeijan käytettäväksi annettu vähäinen ylijohdon tykistö oli lähes kokonaan kirjavaa sotasaaliskalustoa.⁷⁷⁾ Täydennys oli hidasta ja

73) Ruf, s 46; Hess, s 161 ja Kräyler-Springenschmid, s 114

74) MF F 8:1.326, AOK Lappland Abt. Ia/O. Qu./Nr. 548/43 geh. II. Org. v. 21.3.42

75) MF F 43:1061, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. (Id) Nr. 2878/44 g. Kdos. v. 25.7.44

76) MF F 43:1064, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. (Id) Nr. 850/44 g. Kdos. v. 20.2.44 ja T 19625/7, itn T Kaliman vastaus PM:n Tied 1:n kyselyyn saksalaisista joukoista 19.10.44

77) Hess, s 160

tapahtui vain tykeittäin. Kesällä 1944 oli Pohjois-Suomessa ylijohdon tykistöä 31 tykkiä, joista osaa jouduttiin käyttämään rannikkopuolustukseen. Todella kauskantoista tykistöä oli vain kolme 17 cm:n kanuunaa, joilla oli yli 29 kilometrin kantama.⁷⁸⁾

Saksalaisten tykistöaseistusta täydensivät heidän sumunheittimiksi kutsumansa raketinheittimet. Aseen alkuperäisenä tehtävänä oli ollut savunmuodostus, mutta pääasiallisesti käytettiin näitä moniputkisia aseita kuitenkin sirpalekранаattien ampumiseen. Suomessa käytettyjen sumunheittimien kantama vaihteli 1400 metristä 6700 metriin. Elokuussa 1944 20. VuorA:lla oli 32 varsinaista sumunheitintä, joista osa tehokasta 15 cm:n sumunheitinkalustoa mallia 41. Lisäksi oli 80 kappaletta »raskasta heittolaitetta mallia 40/41», jotka olivat maahan asetettavia puukehikoita, joista voitiin ampua 28 tai 32 cm:n raketteja.⁷⁹⁾

Koska sumunheittimien hajonta oli suuri, niiden teho perustui niiden massamaiseen käyttöön.⁸⁰⁾ Periaatteessa pyrittiin jopa sumunheitinprikaatin tulen keskittämiseen ja eräässä tulivalmistelussa Etelä-Venäjäällä ammuttiin 1400 putkella. Tätä taustaa vasten oli ymmärrettävää, ettei Suomeen sijoitetuilla heittimillä ollut suurtakaan merkitystä. Niiden vaikutus oli lähinnä moraalinen, ja suomalaiset yhdysupseerit mainitsivatkin useissa raporteissaan niiden heikon tehon.

2.6. Ampumatarviketilanne

Saksan armeija poti lähes koko sodan ajan yhä pahenevaa ampumatarvikepulaa. Pohjois-Suomessa ei asia kuitenkaan näin ollut eräitä harvoja tarvikelajeja lukuunottamatta. Vain hyökkäysvaiheessa vuonna 1941 esiintyi kuljetusvaikeuksista johtunutta, sotatoimiin haitallisesti vaikuttanutta puutetta.⁸¹⁾ Saksalaisille edullinen ampumatarviketilanne — poikkeuksena olivat luonnollisesti sotasaalisaseiden ampumatarvikkeet — johtui siitä, että Pohjois-Suomeen pyrittiin vaikeiden huoltoyhteyksien vuoksi vuodesta 1942 varastoimaan eri alojen kulutusmateriaali 7—9 kuukauden tarvetta varten.⁸²⁾ Laadussa esiintyi sitävästoin eräitä puutteellisuuksia. Kesällä 1942 laskettiin XIX VuorAK:ssa, että 82 % kranaatinheittimistön ammuksista oli räjähtämättömiä.⁸³⁾ Pakkasta kestävämmät varastorasvat aiheuttivat seuraavana talvena,

78) T 6471/3, maj K Parvialainen 9.6.43 ja T 5471/10, evl K-E Lindeman (XIX VuorAK) 5.12.43

79) Mf F 43:1065, Gen. Kdo. XIX. (Geb.) A.K. Ia 446/44 g. Kdos. v. 1.12.44; Böhm, s 219; mf F 43:1064, (Geb.) AOK 20 Ia/op. Nr. 322/44 g. Kdos. v. 13.4.44, Beiblatt zu Anlage 2

80) Böhm, s 219—221.

81) Mf F 43:996, KTB des AOK Norwegen Bef. St. Finnland v. 15.10.41

82) Mf F 8:4.41, KTB des (Geb.) AOK 20 v. 31.12.42 (kuluneen vuoden 1942 vuosilokaus)

83) T 5471/3, evl C Wahren (XIX VuorAK) 20.9.42

että myös kenttätykistöllä esiintyi runsaasti räjähtämättömiä. Pitkäaikainen yli vuodenkin kestävä varastointi kenttäoloissa ruostutti ammuksia ja heikensi niiden laatua.⁸⁴⁾ Oman ongelmansa aiheutti talvella se, että vuoristotykkien iskusytyttimet toimivat vasta syvällä lumessa, ja tulen teho jäi vähäiseksi. Uusia tehokkaampia syyttimiä saatiin vasta kevättalvella 1944, mutta niiden määrä jäi riittämättömäksi.⁸⁵⁾

2.7. Lentokonekalusto

Saksan ilmavoimien tuki hyökkäykselle Pohjois-Suomessa vuonna 1941 oli määrällisesti varsin vähäistä, sillä Ilmalaiivasto 5:ltä riitti vain 60 konetta sotatoimi Barbarossaan. Seuraavana keväänä tuettiin 20. VuorA:a noin 80 koneella.⁸⁶⁾ Suomalaisten yhteysupseereiden mukaan vaihtelivat konemäärät jatkuvasti. Ainoastaan Petsamon alueella pidettiin vakituisesti yleensä vähintään noin 50 konetta. Luotettavalta tuntuvan yksityiskohtaisen suomalaisen tilaston mukaan oli saksalaisilla 1. 9. 1944 Pohjois-Suomessa noin 200 lentokonetta.⁸⁷⁾

Saksalaisten pääkalustona Pohjois-Suomen maarintamalla vuonna 1941 olivat syöksypommittaja Junkers Ju 87 ja hävittäjä Messerschmitt Me 109 E. Syöksypommittajien tehoon oltiin yleensä varsin tyytyväisiä, joskin niiden vaikutus kantalinnoitettuihin asemiin jäi vähäiseksi.⁸⁸⁾ Me 109 oli ylivoimainen pohjoisrintamalla tähän aikaan esiintyviin vanhentuneisiin vihollishävittäjiin nähden.⁸⁹⁾

Nämä kummatkin konemallit vanhenivat kuitenkin suhteellisen nopeasti. Me 109 E korvattiin jo vuoden 1942 aikana 100 km/t nopeammalla ja ketterämmällä Me 109 F-mallilla⁹⁰⁾ ja seuraavana vuonna otettiin käyttöön Me 109 G1- ja G2-tyypit⁹¹⁾. Uudenaikainen Focke Wulf 190-hävittäjä saatiin Pohjois-Suomeen maaliskuussa 1943.⁹²⁾ Tämä kone soveltui hyvin myös rynnäkköhävittäjäksi. Ju 87-konetta käytettiin sodan loppuun saakka, mutta vuonna 1944 sitä pidettiin jo liian hitaana ja haavoittuvana.⁹³⁾

84) T 5471/6, ltn F Jernström (7. VuorD) 27.3.43

85) T 5471/16, ltn F Jernström (7. VuorD) 12.3.44 ja kapt K Leon-Lindh (XVIII VuorAK) 15.3.44

86) Ziemke, s 186 ja 318. Ziemken luvut ovat todennäköisesti liian pieniä, mutta parempien lähteiden puuttuessa niihin on toistaiseksi tyydyttävä.

87) T 19525/5, Saksalaisten ilmavoimat 1.9.44, luettelo ilman tekijänimeä ja päivämäärää

88) Väinänen—Tuhkanen, s 176 ja Suomen Sota, 5. osa, s 333

89) Kräutler—Springenschmid, s 159

90) T 5471/1, vänr O Aueterinen (Alakurtti) 4.7.42

91) T 5471/n:otta, ltn O Aueterinen: Puolivuotiskertomus ilmatalonninnasta XXXVI AK:n alueella 1.7.—31.12.43

92) T 5471/9, evl C Wahren (XIX VuorAK) 5.3.43

93) T 5471/13, ltn S Khalle (163.D) 14.5.44 ja T 5471/8, ltn O Aueterinen (Pontsalenjoki) 12.7.44

Ju 87:n rinnalle ja tilalle tuli jo vuodesta 1942 lähtien Ju 88, joka oli erinomainen yleiskone ja jolle lankesivat mm. kaukotiedustelu-tehtävät. Lähitiedusteluun tarkoitettut vanhentuneet ja hitaat FW 189-koneet vaihdettiin vasta kesällä 1944 kameroilla varustettuihin Me 109- ja FW 190-koneisiin.⁹⁴⁾ Yöhävittäjälaivue Pohjois-Suomeen saapui kesällä 1943.⁹⁵⁾

Kokonaisuutena katsoen oli Pohjois-Suomen saksalaisia tukeva lentokonekalusto varsin vähäistä määrällisesti, mutta laadullisesti olivat tärkeimmät konemallit ensiluokkaisia. Vanhempaa kalustoa esiintyi tosin runsaasti uudemman rinnalla, mutta etenkin Petsamoa suojaamaan pyrittiin saamaan ajanmukaisimmat konetyypit. Saksalaisten tehtävän kannalta oli haitallista, ettei heillä ollut Muurmannin radan pommitamiseen pystyvää tehokasta pommikonekalustoa.

2.8. Ilmatorjuntakalusto

Pohjois-Suomen ilmatorjuntavastuu kuului 13. ItPr:ille, joka käsitti kolme ilmatorjuntarykmenttiä.⁹⁶⁾ Petsamon nikkeliakivoksien, huollon kannalta elintärkeiden Jäämeren satamien ja venäläisten ilmaylivoinan vuoksi ilmatorjunnasta kehittyi hyvin vahva. Vielä vuoden 1944 alku-puolella lisääntyi Pohjois-Suomen ilmatorjuntatykkien määrä 477:stä 493:een.⁹⁷⁾ Pelkästään Kolosjoen nikkeliakivoksia oli suojaamassa 97 ilmatorjuntatykkiä, joista 44 raskaita 8,8 cm:n tykkejä.⁹⁸⁾ E. Hirvan mukaan vastasi saksalaisten Pohjois-Suomessa olleen ilmatorjuntatykistön teho sen määrän perusteella koko muun Suomen ilmatorjuntaa.⁹⁹⁾

Raskaana kalustona olivat tunnetut 8,8 cm:n tykit, joita kalustosta oli 36 %. Suurin osa oli meilläkin käytettyä 1930-luvun mallia, mutta vuoden 1943 lopulla saatiin aseensa uusintakin versiota vuodelta 1941.¹⁰⁰⁾ Tätä asetta asiantuntijat ovat pitäneet sodan parhaana ilmatorjunta-tykkinä.¹⁰¹⁾ Elokuussa 1944 korvattiin osa kiinteistä tykeistä moottoriduilla.¹⁰²⁾

Kevyen ilmatorjuntatykistön pääkalustona oli 20 mm:n ilmatorjuntatykki (52 % kaikista tykeistä). Loput eli 12 % oli 37 mm:n tykkejä. 20 mm:n tykit, joiden teho ei ollut sodan lopulla enää riittävä, oli

94) T 5471/12, Itn J Pupunni (Alakurtti) 10.12.43 ja T 5471/13, Itn Backmann (Alakurtti) 12.6.44

95) T 5471/12, maj K Parviainen (XVIII VuorAK): Puolivuotiskatsaus ajalla 1.1.—31.6.43

96) Koch, s 471 ja T 5471/5, kapt C Ahlqvist (Kemi 13.5.44

97) T 5471/5, evl E Voss (YhdE Roi) 14.5.44

98) Mr F 8:10, Anlage 3 zu Luftgaustab Finnland Ia Op. 2/Qu.2 Nr. 595/43 g. Kdos. v. 1.3.43

99) Hirva, s 294

100) T 5471/7, Itn T Kalima (SS-VuorD Nord) 14.10.43

101) Hirva, s 268 ja Koch, s 332

102) T 5471/13, Itn Backmann (Alakurtti) 13.8.44

tarkoitus korvata vähitellen 37 mm:n aseilla. Ainoastaan 4-putkisena versiona katsottiin 20 mm:n tykin täyttävän tehokkaalle aseelle ase-
tehtävät vaatimukset.¹⁰³⁾

Vihollisen lentokaluston kehittyessä ei saksalaisten ilmavalvonta pystynyt enää antamaan hälytystä ajoissa.¹⁰⁴⁾ Syyskuussa 1943 saatiin ensimmäinen Würzburg-tutka, joita oli vuoden 1944 alussa ainakin Petsamossa, Nautsissa, Salmijärvellä, Kirkkoniemessä ja Kiestingissä. Tällöin valmistui lisäksi neljä johtokeskusta, jolloin vihollinen voitiin havaita 50 km:n päästä ja torjuntahälytys antaa sen ollessa 30 km:n etäisyydellä.¹⁰⁵⁾ Niin ilmatorjunta kuin ilmavalvontakin vastasivat siten alansa korkeinta saksalaista teknistä kehitystasoa ja lisäsivät tuntuvasti Pohjois-Suomen ilmapuolustuksen tehoa.

3. MUU SOTAVARUSTUS

3.1. Kuljetusvälineet

Pitkät etäisyydet, talvi, keväisin toistuva kelirikko ja lähes puuttuva rautatiestö asettivat suuret vaatimukset Pohjois-Suomessa toimivien saksalaisten moottoriajoneuvokalustolle. Vuoden 1941 hyökkäysvaiheen aikana oli taistelualueen tieverkko erittäin harva tai teitä ei ollut lainkaan, mutta myöhemmin tilanne helpottui, sillä rintamien läheisyyteen syntyi vähitellen melko runsas tiestö.

Sodan alkaessa kesällä 1941 yhtymillä oli lähes määrävahvuinen ajoneuvokalusto. Se oli laadultaan kuitenkin mitä kirjavinta ja käsitti useassa tapauksessa huonokuntoisia sotasaalisajoneuvoja tai maastokelvottomia ja loppunaajettuja siviiliajoneuvoja.¹⁰⁶⁾ Tärkeä syy saksalaisten kuljetusten suureen kriisiin syksyllä 1941 oli moottoriajoneuvojen huono sopivuus paikallisiin oloihin.¹⁰⁷⁾

Hyökkäystaistelun kalustolle aiheuttamat rasitukset olivat niin suuret, että armeijan esikunta katsoi romahduksen uhkaavan, ellei 3 000 ajoneuvoa saatu perusteellisesti korjattua.¹⁰⁸⁾ Kolmasosa autoista rikkoutui vuoden 1941 ponnisteluissa.¹⁰⁹⁾ Varaosista oli huutava puute

103) T 5471/n:otta, ltn P v Bagh (SS-VuorD Nord) 31.7.43 ja T 5471/11, ltn H Idman (Salmijärvi) 3.5.44

104) T 5471/9, evl C Wahren (XIX VuorAK) 20.3.43

105) T 5471/6, ltn T Kalima (SS-VuorD Nord) 13.6.43, T 5471/4, kapit C Ahlqvist (Kemi) 4.10.43 ja T 5471/11, ltn P Heikkinen 13.2.44

106) Hess, ss 51)52

107) Mf F 43:995, KTB des AOK Norwegen Bef. ST. Finnland v. 18.11.41: "VuorAK Norwegenin huoltovalkeudet ovat sanoinkuvaamattomat. Elettään ikädestä suuhum." Vrt Ziemke, s 204

108) Mf F 8:1.326, AOK Lappland O.Qu./V.Nr. 275/42 geh. v. 12.2.42

109) Mf F 8:1.326, Zustandsbericht des AOK Lappland v. 28.2.42

eikä armeijan 5 000 erilaisesta varaosia koskevasta pyynnöstä pystytty täyttämään kuin 125.¹¹⁰⁾ Kuvaavaa tilanteelle oli, että kun armeijalle alistettiin 675 tonnin teoreettisen kuljetuskyvyn omaava kuljetusosasto, tämä kykeni ajoneuvojensa kehnon kunnan vuoksi kuljettamaan vain 70—80 tonnia.¹¹¹⁾ Kun Petsamon alueelle piti päivittäin kuljettaa 950 tonnia materiaalia, armeija pystyi takaamaan vain 150 tonnin kuljetuksen.¹¹²⁾ Polttoainetilanne oli jo tällöin niin kireä, että armeijan esikunnan oli maaliskuussa 1942 julistettava polttoaineen tuhlauksia rikokseksi.¹¹³⁾

Asemasodan ajan saksalaiset tulivat joten kuten toimeen, vaikka vuotta 1942 lukuunottamatta moottoriajoneuvotilanne heikkenikin vähitellen. Hyökkäyksen jatkaminen ilman kaluston uusimista olisi tuskin kuitenkaan ollut mahdollista. Armeijan OKW:lle lähettämässä tilanneilmoituksissa kiinnitettiin kuukausi kuukaudelta yhä vakavampaa huomiota heikkenevään kalustotilanteeseen. Vain kerrassaan loistavasti johdettu kuljetustoiminta syksyllä 1944 pelasti armeijan onnettomuudelta, joka sitä uhkasi liikuntasodan jälleen alettua.

Pelkästään vuoden 1944 polttoainetilanteen lähempi tarkastelu osoittaa saksalaisten vaikeudet. Keväällä 1944 oli polttoainekiintiöitä supistettava jälleen 10 %, ja ilmavoimissa keskeytettiin polttoaineen täydennys kesäkuussa kahdeksi viikoksi. Polttoainepulan vuoksi jouduttiin autonkuljettajien koulutus lopettamaan koko Pohjois-Suomessa.¹¹⁴⁾ Heinäkuussa määrättiin, että kulutus sai olla enää 60 % entisestä.¹¹⁵⁾ Elokuussa OKW:lle lähettämässään ilmoituksessa kenraaliversti L Rendulic korosti, että tilanne alkoi käydä kestävämmäksi, koska kulutus oli jatkuvasti täydennystä suurempi.¹¹⁶⁾ Lokakuun alussa polttoaineen tuonti Saksasta loppui kokonaan. Vaikka liikuntasota oli jo alkanut, oli kulutusta edelleen supistettava jyrkästi.

Syksyn 1944 onnistunut vetäytymisliike silloisella moottoriajoneuvokalustolla oli kunnioitusta ansaitseva suoritus. Sodan jatkaminen pitempään Pohjois-Suomessa suuremmin joukoin olisi kuitenkin tämän jälkeen ollut erittäin vaikeaa.

Saksalaisten joukkojen maastoliikkuvuus perustui pääasiassa hevosten käyttöön. Armeijan käytettävissä ollut hevosten määrä oli aluksi noin 18 000, mutta vakiintui asemasodan aikana noin 40 000:teen. Vähitellen muodostunut 7 000 hevosen vaje saatiin suurimmaksi osaksi poistettua

110) Mf F 43:395, KTB des AOK Norwegen Bef.St. Finnland v. 24.11.41

111) Mf F 8:1.326, AOK Lappland O.Qu./Gruppe V. v. 17.3.42

112) Mf F 43:395, KTB des AOK Norwegen Bef. St. Finnland v. 7.12.41

113) Mf F 8:4.41, (Geb.) AOK 20 Abt. Ia/Org. Nr. 2878/42 geh. v. 14.9.42

114) T 5471/8 ltn G Hortling (XVIII VuorAK) 31.5.44 ja maj L Hanen (SSSVI VuorAK) 29.6.44 sekä mf F 8:2.663, KTB des (Geb.) AOK 20 v. 30.6.44

115) T 5471/11, evi K-E Lindeman (XIX VuorAK) 21.7.44 ja ltn C-H Sothmann

(DivR Rossi) 6.8.44

116) Mf F 43:1065, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. Id Nr. 1060/44 g.Kdes. v. 24.8.44

kesällä 1944, jolloin Saksasta tuotiin 5 000 hevosta.¹¹⁷⁾ Tältä osalta saksalaiset siten olivat melko hyvin varautuneet syksyn rasittavaan vetäytymiseen.

Saksalaisten käyttämät hevoset olivat laadullisesti melko heikko-
tasoisia tai Suomen ilmastoon huonosti sopivia. Syksyllä 1941 Petsa-
moon saapunut 6. VuorD, joka oli hankkinut hevosensa tai muulinsa
Etelä-Euroopasta, menetti seuraavana talvena lähes kaikki lämpimään
säähän tottuneet ajokkinsa. Erään suomalaisen yhteysupseerin mielestä
oli saksalaisen hevosen työsuoritus vain kolmannes suomalaisen hevo-
sen suorituksesta.¹¹⁸⁾ Vuoristodivisioonien hevoset olivat suurelta osalta
kantohevosia ja siten sangen sopivia liikkumaan hankalassa maastossa.
Muilla yhtymillä oli sen sijaan vetohevoset, joiden vetämät raskaat
nelipyöräiset kärryt osoittautuivat alusta alkaen sopimattomiksi teiden
ulkopuolelle. Reet eivät kestäneet kosteutta, vaan hajosivat helposti
suojasäällä.¹¹⁹⁾ Myöhemmin ajoneuvokalustoa pyrittiin uusimaan suo-
malaistyypiseksi. Myös porojen käyttöön kiinnitettiin huomiota ja
kokeilut onnistuivat siinä määrin, että talveksi 1944/45 oli tarkoitus
varustaa hiihtopataljooniksi suunnitellut pataljoonat yksinomaan
poroilla.¹²⁰⁾

3.2. Muu materiaali

Saksalaisten kesävaatetus oli varsin sopivaa Pohjois-Suomenkin
oloihin kesäaikaan. Vaihto- ja korjausmahdollisuudet olivat kuitenkin
aluksi vähäiset, ja esimerkiksi SS-D Nordissa olivat varusteet jo elo-
kuun lopulla 1941 »lohduttomassa tilassa».¹²¹⁾

Saksan armeijan huono varustautuminen vaatetushuollollisesti tal-
ven 1941/42 varalle kuuluu toisen maailmansodan tunnetuimpiin tosi-
asioihin. Näin oli laita myös Pohjois-Suomessa. Tosiasia oli kuitenkin,
että varustus kyllä saatiin, mutta vasta kun syksy ja talvikin olivat jo
ennättäneet saapua. Lämpötila laski jo -15°C :een ja lunta oli Petsa-
mossa paikoin metrin verran, kun joukot olivat vielä kesävarustuksessa.
Myös talvimajoitukseen sopivien teltojen puute vaikeutti huomatta-
vasti toimintaa, joskin suomalaisilta saatiin sittemmin pahviteltoja.
Varusteiden saannin myöhästyminen johtui osittain Oslossa olevan
esikunnan tietämättömyydestä rintamalla vallitsevista todellisista olois-

117) Mf 43:1045, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. Nr. 1352/43 g.Kdos. v. 13.12.43 sekä T 5471/13,
maj L Hanen (XXXVI VuorAK) 14.7.44

118) T 5471/2, itn E Luther (163.D) 11.7.42

119) T 5471/1, itn T Aue (169.D) 25.7.42 sekä T 5471/2, vänr P v Pandy (Hanhikostki)
21.2.42 ja itn E Luther (163.D) 11.7.42

120) T 5471/5, 2.Geb.D. Ia Nr. 500/44 geh. v. 6.4.44 ja 2.Geb.D. Ia Nr. 571/44 geh./Ib/
IVc v. 21.4.44

121) Schreiber, s 106

ta. Tilanne oli lopulta sellainen, että Hilter itse puuttui asiaan jouduttaakseen varusteiden jakamista.¹²²⁾ Loppupalvella vaateutilanne olikin sitten niin hyvä, että kenttäpostisensuuri saattoi todeta hyvän talvivarustuksen vaikuttaneen positiivisesti joukkojen mielialaan.¹²³⁾

Ensimmäisen talven kielteiset kokemukset vaikuttivat pysyvästi saksalaisten toimintaan. Seuraavina vuosina varusteet jaettiin ajoissa ja niiden laatu parani jatkuvasti. Talveksi 1943/44 joukot saivat ns. »itäasun», johon kuuluivat toiselta puolen maastonvärinen ja toiselta puolen valkoinen anorakkimallinen toppatakki ja -housut sekä topattu päähine ja käsineet. Tämä asu päällä voitiin jopa nukkua lumessa. Vain jalkinetilanne oli edelleen huono, ja esimerkiksi 169. D:n tapioista oli helmikuussa 1944 30 % jalkapaleltumista johtuvia. Teltoista oli koko sodan ajan pysyvä puute.¹²⁴⁾

Viimeisenä sotatalvena aiheutti nopeasti huonontunut jalkinetilanne saksalaisille vakavaa huolestumista. Pitkät marssit syksyllä 1944 kuluttivat jalkineita ja saatu täydennys oli kehnoalaatuista. Varsinaisia talvivarusteita oli riittävästi, mutta normaalivaateus oli mitä kulu-neinta.¹²⁵⁾ Teltojen puutteesta koitui liikuntasodan aikana ongelmia. Asiasta selvittiin siten, että suunnitelluille marssilepo- ja majoitus-alueille rakennettiin etukäteen parakkikylät. Tämä rajoitti tietenkin suuresti joukkojen operaatiovapautta.¹²⁶⁾

Saksalaisten muuhun varustukseen sisältyi sodan alkuvaiheessa paljon turhaa kuten pesuvadit miehille tai puhelinpylväät yhteyksien rakentamista varten ja toisaalta puuttui paljon välttämätöntä kuten sahoja, kirveitä, puukkoja jne. Tässäkin suhteessa tapahtui ajan mittaan myönteistä kehitystä, jos kohta materiaalin kuluminen asetti rajansa todella hyvän tilanteen saavuttamiselle. Elintarviketilanne oli yleensä hyvä tai erittäin hyvä. Ruoka oli monipuolista ja siihen kuului mm. runsaasti erilaisia vihanneksia, viinirypäleitä, luumuja jne. Hyvä muona piti mielialankin hyvänä.¹²⁷⁾ Suuri merkitys tällä oli syksyllä 1944, jolloin joukot saivat elintarvikkeita niin paljon kuin halusivat, jottei varastoja olisi tarvinnut tuhota.¹²⁸⁾ Suuret kaiken alan materiaali-varastot olivat olleet välttämättömiä joukkojen huollon turvaamiseksi kylmän vuodenajan ylitse. Syksyn liikuntasotaa varten vuonna 1944 nämä materiaalmäärät olivat kuitenkin vähemmän sopivia ja sitoivat johdon käsiä.

122) Mf F 43:995, KTB des AOK Norwegen Bef. St. Finnland v. 5.10.41 ja 18.10.41

123) Mf F 8:1.326, Feldpostprüfstelle bei AOK Lappland: Tätigkeitsbericht v. 1.3.42

124) Tarkkin kuvaus asiasta: T 5471/13, ltn T Aue (169.D) 12.4.44

125) Mf 43:1065, Gen. Kdo. XVIII. (Geb.) A.K. Ia Nr. 6692/44 geh. v. 10.11.44 ja Gen. Kdo. XIX. (Geb.) A.K. Ia Nr. 446/44 g.Kdos. v. 1.12.44 sekä Schuler, s 204

126) Rendulic, s 282 ja Wiesbauer, s 167

127) T 5471/2, ltn A Nordrum (Ortskommandantur Roi) 8.8.42 ja T 5471/9, evl C Wahren (XIX VuorAK) 3.2.42

128) Schuler, ss 204-208

4. KOULUTUSTASO

VuorAK Norwegeniin kesällä 1941 kuuluneiden 2. ja 3. VuorD:n katsottiin olevan Saksan armeijan valiojoukkoja. Ne olivat tosin tottumattomia pitkään talveen ja jatkuvaan kylmyyteen, mutta niiden koulutus oli joka tapauksessa tapahtunut vuoristo-oloja silmällä pitäen. Kumpikin divisioona kuului rauhan ajan itävaltalaista alkuperää oleviin aktiiviyhtymiin, joten niiden koulutustaso oli korkea.¹²⁹⁾ Miehistö oli pääosin vuoristoseuduilta ja rasituksiin tottunutta.¹³⁰⁾ Divisioonilla oli sotakokemusta Puolasta ja Norjasta ja ne olivat kunnostautuneet mm. Narvikin taistelussa. Joukkojen hiihtotaito oli yleensä ainakin tyydyttävä, usein hyvä.¹³¹⁾

Myös myöhemmin tullut 6. VuorD oli koulutukseltaan sopiva oloihin, joihin se joutui. Yhtymä oli perustettu kesäkuussa 1940 vuoristotäydennysjoukoista miehistön ollessa pääasiassa Baijerin vuoristoalueelta.¹³²⁾ Divisioonalla oli sotakokemusta Ranskan ja Balkanin sotaretkiltä. Sen komentajana oli myöhemmin sotamarsalkaksi kohonnut kenraali F Schörner, joka oli tiukalla kurilla valanut joukostaan mallikelpoisen yhtymän.

Jalkaväkidivisioonat 169. D ja Pohjois-Suomeen kokonaisuudessaan vasta kevätkesällä 1942 saapunut 163. D oli perustettu talvella 1939/40. 163. D oli osallistunut Norjan valtaamiseen ja 169. D:lla oli sotakokemusta Ranskan sotaretkeltä.¹³³⁾ 163. D oli kotoisin tiheään asutusta Brandenburgista ja siten tässä suhteessa vähemmän sopiva Sallan korpialueelle. 169. D:n miehistö oli peräisin Keski-Saksan maakunnista Thüringenistä ja Hessenistä ja siten tuskin paljoakaan veljesyhtymäänsä edellä. Nämä jalkaväkidivisioonat olivat saaneet tavanomaisen saksalaisen jalkaväkikoulutuksen, joka vastasi hyvin Keski-Euroopan oloja, mutta ei sopinut metsäiseen tunturimaastoon.¹³⁴⁾ Joukkojen suunnistustaito oli kehno, hiihtotaito puutteellinen ja miesten epäitsenäisyys tuotti haittaa. Partiointi peitteisessä maastossa näillä joukoilla oli hyvin vaikeaa.¹³⁵⁾

Huonoimmiten koulutettu oli SS-D Nord. Divisioonan rykmentit olivat saaneet jonkin verran poliisikoulutusta¹³⁶⁾, ja ne olivat olleet Norjassa vartiointitehtävissä. Suuri osa miehistöstä oli saanut vain kahdeksan viikon reserviläiskoulutuksen. Eräät aselajijoukot eivät

129) Hess, s 10; Klatt, ss 11—13 ja Wiesbauer, s 9

130) Rñf, s 193

131) T 5471/1, vänr T Aue (169.D) 4.4.42

132) Rñf, ss 7—9

133) Mueller—Hillebrand, II, s 135. Tyrkón kirjassa esiintyvä tieto, että 169.D olisi ollut Norjan miehitysjoukkoja, on ilmeisesti virheellinen, vrt Tyrckó, s 192

134) T 15709/2, PM:n kirj n:o 1494/Ulk 1 sal/9.12.41: Eversti Viiklan huomiotta opeeraatiosta Salla—Kairala—Alakurtin suunnissa

135) T 5471/3, maj C v Haartman (XXXVI VuorAK) 3.8.42

136) Bender—Taylor, s 148

olleet vielä edes ampuneet aseillaan. Upseerit olivat pataljoonan-komentajia myöten lähes kaikki reserviläisiä. Berliinistä ja Pohjois-Saksan suurkaupungeista olevat joukot eivät osanneet edes sellaisia taitoja kuin sahan tai kirveen käyttö tai nuotien sytyttäminen. Seuranneet taistelut osoittivat, että divisioonankomentaja SS-Brigadeführer Demelhuber oli ollut oikeassa ilmoittaessaan esimiehelleen 23. 6. 1941: »Olen vakuuttunut siitä, että minulle uskotun joukon koulutustaso on niin keho, ettei voida ottaa vastuuta sen käyttämisestä taisteluun»¹³⁷⁾

7. VuorD, joka siirtyi vuoden 1942 alkupuoliskolla Kiestinkiin, oli perustettu 99. Kevyen Divisioonan nimellä talvella 1940/41. Miehistö oli kotoisin Frankenin maakunnasta Länsi-Saksasta.¹³⁸⁾ Neuvostoliittoa vastaan käydyn sodan aikana divisioona oli ennättänyt kärsiä jo raskaita tappioita, joiden vuoksi 30 % sen joukoista oli erittäin puutteellisesti koulutettua täydennysmiehistöä.¹³⁹⁾ Tämän johdosta pidettiin divisioonan käyttöä hyökkäyssotatoimiin kyseenalaisena. Vielä syyskuussa 1942 katsottiin, että 7. VuorD:n koulutustaso oli riittämätön.¹⁴⁰⁾

Ensimmäisen sotatalven suurimman ongelman koulutuksen alalla muodosti välttämättömän hiihtotaidon opetus. Kaikissa joukoissa aloitettiin heti suksipulan tosin häiritsemä hiihtokoulutus, ja sitä »harrastettiin koko talven ajan saksalaisella perinpohjaisuudella».¹⁴¹⁾ Vaikka onkin syytä epäillä, että kenraali Schörnerin vaatimus, että hänen joukkojensa oli opittava hiihtämään tyydyttävästi 72 tunnin kuluessa, olisi ollut toteutettavissa, saavutettiin koulutuksessa joka tapauksessa keväeseen mennessä huomattavia tuloksia. Sodan jälkeen laaditun suomalaisen selonteon mukaan saksalaisten hiihtotaito kehittyi ihmeteltävän nopeasti,¹⁴²⁾ ja samaa mieltä olivat silloiset yhteysupseeritkin.¹⁴³⁾

Vaikea ongelma oli myös saksalaisten joukkojen pääosan tottumattomuus toimia ja taistella peitteisessä maastossa kaukana teistä ja asutuksesta. Tälläkin alalla aloitettiin koulutus viipymättä, ja kuten hiihtotaidon opetuksessakin turvauduttiin nytkin runsaslukuisesti suomalaisiin kouluttajiin.¹⁴⁴⁾ Ensimmäisen maailmansodan kielteisten kokemusten perusteella pyrittiin Saksan armeijassa käyttämään vapaa-aika tehokkaasti koulutukseen, linnoitustöihin jne. Kovan koulutuksen vuoksi olivat miehet esimerkiksi kenraali Schörnerin armeijakunnassa mieluummin rintamalla kuin reservissä.¹⁴⁵⁾ Tarvittava etenkin talvi-

137) Schreiber, ss 35–40 ja 59

138) Schuler, s 11.

139) Mf F 8:1.326, Zustandsbericht des AOK Lappland v. 30.4.42

140) Mf F 8:4.41, (Geb.) AOK 20 Abt. Ia/Org. Nr. 2878/42 geb. v. 14.9.42

141) T 5471/3, ltn S Viikari (169.D) 16.5.42

142) Tuuskanen—Väänänen, ss 57–58

143) T 5471/3, lkapt B Saarmaa (XXXXVI VuorAK) 28.3.42 ja ltn S Viikari (169.D) 16.5.42

144) Höfner, s 229

145) Kräutler—Springenschmid, s 336

sotatoimintaa käsittelevä runsas ohjesääntökirjallisuus syntyi sangen nopeasti. Yhtymiin perustettiin »talvisotakouluja», ja varsinkin partio-toiminnasta pidettiin jatkuvasti kursseja. Suomalaiset upseerit johtivat useita erilaisia koulutustilaisuuksia, koulutustarkastukset seurasivat toisiaan ja sotaharjoituksia järjestettiin runsaasti. Eräs opettajana toiminut suomalainen upseeri totesi helmikuussa 1944, ettei hänellä ollut enää paljon annettavaa saksalaisille, koska näillä oli jo tarpeeksi kokemusta.¹⁴⁶⁾

Käytännössä koulutus kohtasi kuitenkin esteitä, joiden seurauksena siinä esiintyi jatkuvasti puutteita. Laajojen rintamien ja harvan miehityksen vuoksi oli miehiä vaikea irroittaa koulutukseen. Saksasta saapuva täydennysmiehistö oli saanut vain kolmen kuukauden peruskoulutuksen ja sen kohdalla kaikki oli aloitettava aina alusta. Kevästä 1943 lähtien 20. VuorA joutui jatkuvasti luovuttamaan upseereita, aliupseereita ja parhaiten koulutettua miehistöä muille rintamille. Vaikka esimerkiksi XIX VuorAK oli vuonna 1943 »rautaisen kurin, alituisten harjoitusten ja työpalveluksen kautta mitä parhaimpia joukkoja»¹⁴⁷⁾, oli koulutustasossa jatkuvasti suuria epätasaisuuksia. Niinpä 7. VuorD:n miehet »juoksentelivat metsämaastossa kuin turistit» vielä heinäkuussa 1943¹⁴⁸⁾, ja etenkin selustan joukkojen koulutus oli puutteellista. Schörnerin kielenkäytön mukaan tuli eräs linnoitusjalkaväkikapataljoona »sotilaallisessa tasossa vasta palokuntien ja Hitler-nuorison jälkeen».¹⁴⁹⁾

Saksalaisten oman arvion mukaan elokuussa 1944 oli kaikkien muiden divisioonien paitsi 210. D:n taisteluarvo I.¹⁵⁰⁾ 210. D:lla se oli III. Selustan joukkojen taisteluarvo oli III tai IV. Divisioonaryhmä Kräutlerin rungon muodostaneella, paljon täydennysmiehistöä saaneella VuorJPr 139:llä se oli osittain II ja osittain III.¹⁵¹⁾ Arvio osoittautui oikeaksi ainakin VuorJPr 139:n kohdalla, joka todettiin myöhemmin syksyllä »yllättävän kokemattomaksi ja heikosti koulutetuksi».¹⁵²⁾ Viollisiksi muuttuneisiin suomalaisiin nähden saksalaiset katsoivat omat joukkonsa ylivoimaisiksi sekä hyökkäyksessä että puolustuksessa.¹⁵³⁾

Kokonaisarviona on havaittavissa, että saksalaisten joukkojen

146) T 5471/13, ltn T Aue: Selostus talvisotakursseista 15.1.—4.2. ja 7.2.—26.2.44 (Tuusulassa)

147) T 5471/n:otta, evi K-E Lindeman (XIX VuorAK) 21.8.43

148) T 5471/n:otta, ltn F Jernström (7.VuorD) 18.7.42

149) T 5471/3, vänr S Tolsa (Liimahamari) 3.11.42

150) Taisteluarvoluokitteluun sisältyi muitakin tekijöitä kuin koulutustaso, mutta tämä oli kuitenkin sen tärkein osatekijä. Luokittelu oli seuraava: I = pystyy hyvin kaikkiin taistelulajeihin, II = pystyy rajoitetusti kaikkiin taistelulajeihin, III = pystyy puolustukseen, IV = pystyy itsepuolustukseen.

151) Mf F 43:1065, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. Id Nr. 1050/44 g. Kdos. v. 24.8.44. Sodan myöhäiseen ajankohtaan verrattuna taisteluarvot olivat hämmästyttävän korkeita, sillä jo kesäkuussa 1943, siis ennen Kurskin taistelua, oli vain 60 %:lla Saksan divisioonista taisteluarvo I, vrt mf F 43:1045, (Geb.) AOK 20 Ia/01 v. 13.12.43

152) Mf F 43:1065, (Geb.) AOK 20 Ia/Org. (Id) Nr. 090/45 geh. v. 13.1.45

153) Mf F 43:1065, Gen. Kdo. XVIII. (Geb.) A.K. Ia Nr. 6692/44 geh. v. 10.11.44

koulutustaso oli heikoimmillaan vuoden 1941 hyökkäysvaiheessa, jolloin sen annetun hyökkäystehtävän vuoksi olisi pitänyt olla korkeimmillaan. Monivuotinen oleskelu Lapissa ja tiivis koulutus totutti miehet pakotakin sikäläisiin oloihin. Vuoden 1944 kokenutta 20. VuorA:a ei pidä rinnastaa vuoden 1941 huonosti tai olosuhteisiin sopimattomalla tavalla koulutettuun Norjan-armeijaan.

5. TAKTIikka

5.1. Hyökkäys

Hyökkäys oli saksalaisen käsityksen mukaan päätaistelulaji, jonka avulla yksin voitiin päästä ratkaisuun.¹⁵⁴⁾ Joukoille talvella 1940/41 ennen Neuvostoliiton sotaretkeä annettu koulutus oli omistettu lähes pelkästään hyökkäystaistelulle.¹⁵⁵⁾ Hyökkäysperiaatteet noudattelivat Keski-Euroopassa hyvin menestynyttä »salamasotaktiikkaa», jolle olivat ominaisia mm. aselajien saumaton yhteistoiminta ja nopeat, syvät murrot vihollisen puolustusryhmitukseen. Toiveesta käydä puhtaasti tämäntapaista sotaa pohjoisessakin oli tosin jossain määrin luovuttu jo etukäteen, minkä osoitti parhaiten panssarijoukkojen lähes täydellinen puuttuminen. Siitä huolimatta oli omaksuttujen periaatteiden ja käytännön välillä suuri ristiriita.

Aselajien »harjoituskenttäminen» yhteistoiminta ei ottanut onnistuakseen maastossa, missä näkyvyys oli pieni, ja joukkojen koossa pitäminen osoittautui vaikeaksi.¹⁵⁶⁾ Saksalaisten heikko maastoliikkuvuus pakotti hyökkäämään teiden ja polkujen suunnissa. Seurauksena oli, että hyökkäyksistä muodostui lähes säännöllisesti rintamahyökkäyksiä, jolloin tappiot olivat raskaat ja saavutettu menestys pieni. Mikäli hyökkäyssuunnassa ei ollut autokelpoisia teitä, ne oli rakennettava. Tämä luonnollisesti hidasti toimintaa huomattavasti. Vaikka saksalaiset havaitsivat nopeasti oman taktiikkansa sopimattomuuden, ei heillä sopivan kaluston puuttumisen ja joukkojensa koulutustason vuoksi ollut edellytyksiä muuttaa menetelmiään ainakaan vuoden 1941 hyökkäyksen aikana.¹⁵⁷⁾

Vain muutamissa harvoissa tapauksissa osoittautui saksalaisten hyökkäystaktiikka maineensa veroiseksi. Näin tapahtui, mikäli maasto vähänkään muistutti keskieuropalaista. Silloin »saksalaiset joukot näyttivät vahvimman puolensa, eri aseitten ja aselajien tiiviin yhteis-

154) Höhn, s 554; Truppenführung, s 119 ja Foertsch, s 179

155) Höhn, s 557

156) Dittmar, s 118

157) Dittmar, ss 117—118 ja Taktillisia ym. tietoja vihollisesta, n:o 37/12.1.42, s 1

toiminnan. Esimerkiksi rykmentti Bleyer suoritti Uulantoinvaaran maastossa majuri Stadlerin johdolla hyökkäyksen, joka oli kuin taistelunäytös ja joka vei vastustamattomasti päämääräänsä», kuten suomalaisen eversti V Viikla kuvasi näkemäänsä.¹⁵⁸⁾

Asemasodan aikanakin säilyi saksalaisten koulutuksen painopiste hyökkäyksessä, mutta nyt taistelutapa lähestyi »aimo askelin Suomen armeijan jo rauhan aikana omaksumia ajatuksia».¹⁵⁹⁾ Aivan suora-viivaista ei kehitys silti ollut, sillä vielä niin myöhään kuin vuonna 1943 erään divisioonan komentaja oli ehdottomasti rintamahyökkäyksen kannalla väittäen koukkaamisen opettamisen kasvattavan miehissä pelkuruutta.¹⁶⁰⁾

Eräitä vastahyökkäyksiä lukuunottamatta perustuivat saksalaisten asemasodan vuosina tekemät hyökkäykset yleensä erittäin tarkkaan suunnitteluun ja yksityiskohtaisiin valmisteluihin. Nämä kahta poikkeusta lukuunottamatta korkeintaan pataljoonan voimin suoritettut iskuosastomaiset hyökkäykset onnistuivat lähes aina. Hyökkäysten tarkoituksena oli yleensä jonkin hallitsevan maastonkohdan haltuunotto, vanginsieppaus, tiedustelu, hävitystehtävä tai pelkästään tarve pitää joukoissa yllä aktiivista henkeä.¹⁶¹⁾

Eräät saksalaisten syksyllä 1944 tekemät hyökkäykset osoittivat, missä määrin heidän hyökkäystaktiikkansa oli sopeutunut paikallisiin oloihin. Suomalaisten saarrettua saksalaisten joukkoja Rovaniemen eteläpuolella sekä Ylimaassa että Taipaleen luona, saksalaisten oli pakko kummassakin tapauksessa ryhtyä improvisoituun vastahyökkäykseen 2—3 pataljoonan voimin. Olosuhteet olivat juuri niin vaikeat kuin ne saksalaisille saattoivat Pohjois-Suomessa olla. Ylimaassa oli maasto tiheän metsän peittämää rämettä, ja äkkiä puhjennut lumimyrsky lisäsi hankaluuksia. Taipaleessa oli taistelu käytävä osittain pimeään aikaan, ja ympäröivien soiden vuoksi oli väsyneet joukot suunnattava rintamahyökkäykseen.¹⁶²⁾ Kummassakin tapauksessa olivat vastustajat voimasuhteiltaan melko tasavertaisia. Saksalaisten menestyminen näissä taisteluissa osoitti, että heidän taktiikkansa ja taitonsa näissäkin oloissa tekivät heistä vaarallisen vihollisen syksyllä 1944.

Kaikki taktiikan »keskieurooppalaiset» piirteet eivät silti olleet karisseet pois. Kyläjoella lokakuussa 1944 saksalaisen rykmentin hyökkäystä torjunut everstiluutnantti W H Halsti kirjoitti kokemuk-

158) T 15709/2, PM:n kirj n:o 1494/URk 1 sal/9.12.41

159) T 5471/n:otta, maj K Parviainen (XVIII VuorAK) 24.3.43

160) T 5471/n:otta, ltn S Alanne (XVIII VuorAK) 15.7.43

161) Schuler—Stirius, ss 75—89, Schuler, ss 87—89, 118—136, Roschmann, ss 120—136 ja 211—221. Esimerkikkinä epäonnistuneesta hyökkäyksestä mainittakoon Luttojoen erittäin huonosti valmisteltu hyökkäys huhtikuussa 1942, vrt Krüttler—Springenschmid, ss 277—280

162) Schuler—Stirius, ss 106—126, Schuler, ss 158—171 ja 177—185, Suomen Sota, 8. osa, ss 466—474

sistaan samantapaisin sanoin kuin eversti Viikla kolme vuotta aikaisemmin: »En ole milloinkaan nähnyt niin hyvin suunniteltua ja suoritettua hyökkäystä. Se oli kuin taistelunäytös katsottuna kommenta-paikasta käsin».¹⁶³) Tälle hyökkäykselle oli selvästi ominaista, että saksalaiset pyrkivät edelleen välttämään metsiä hyökäten mieluummin aukealla, jos sellaisia vain oli tarjolla.

5.2. Puolustus

Rintamien jäykistyttyä asemasodaksi syksyllä 1941 saksalaiset jou-tuivat tilanteeseen, johon he eivät olleet valmistautuneet. Puolustustais-telua oli pidetty Saksan armeijassa toisarvoisena, ja etenkin vuoristo-jääkärit oli koulutettu melkein yksinomaan hyökkäystaistelua varten. Aluksi asemien rakentamista jopa halveksittiin ja pidettiin turhana uskottaessa hyökkäyksen jälleen pian jatkuvan.¹⁶⁴) Kun tilanne sitten jäi pysyväksi, oli joukoilla paljon oppimista.

Tärkeimpänä tekijänä puolustuksessa pidettiin hyvin järjestettyä ja voimakasta tulta. Puolustusasemien sijainnin tuli olla sellainen, että ne houkuttelivat vihollista hyökkäämään, jotta sille voitaisiin tuottaa tappioita.¹⁶⁵) Tässä saatettiin mennä jopa niin pitkälle, että tukikohdat sijoitettiin viholliselle edulliseen maastoon, jotta saataisiin tämä yrit-tämään vanginsiappausta tai väkivaltaista tiedustelua¹⁶⁶). Puolustusvai-heessakin oli vihollisen voimaa pyrittävä heikentämään aktiivisella toiminnalla. Armeijan käsky velvoitti joukot iskuosastohyökkäyksiin, tarkka-ampujien käyttöä oli lisättävä, väkivaltaista tiedustelua oli suo-sittava, tykistön tulella oli tuotettava mahdollisimman suuria tappioita elävälle voimalle jne.¹⁶⁷) Toisaalta oma asema oli pidettävä kaikissa oloissa ja tarvittaessa viimeiseen mieheen asti.¹⁶⁸)

Saksalaisten puolustusasema ei muodostunut yhtenäisestä linjasta, mikä alueen laajuuden vuoksi olisi ollut mahdollisuus. Rintaman muodostivat tukikohdiksi varustetut tunturit, vaarat tai kapeikot, joi-den väliset alueet valvottiin tulella ja suluttein sekä partioin. »Tuki-kohdat» olivat suomalaisen sotilasterminologian mukaan paremminkin puolustuskeskuksia, sillä niiden miehityksenä oli tavallisesti jalkaväen raskailla aseilla vahvennettu komppania tai pataljoona. Nämä tuki-kohdat olivat puolustuskykyisiä kaikkiin suuntiin, ne oli ympäröity ti-

163) Halsti, s 109

164) Ruf, s 121

165) Truppenführung, ss 176 ja 180 sekä Foertsch, ss 187—188

166) T 5471/n:otta, kapit B Saarmaa (XXXVI VuorAK): Puolivuotiskatsaus ajalla 1.7.—31.12.43

167) Mf F 8:1.326, AOK Lappland Abt. Ia/Op. Nr. 778/43 geh. v. 15.3.43

168) Truppenführung, s 179 ja T 5471/3, evl C Wahren 20.9.43

hein suluttein, ja niiden linnoittamista tehostettiin jatkuvasti.¹⁶⁹) Tukikohtien puolustus ei ollut passiivista, vaan vihollinen pyrittiin lyömään jo niiden etupuolella useiden tukikohtien yhteisin toimenpitein.¹⁷⁰) Saksalaisten luonteenlaadulle nämä suuret tukikohdat olivat sopivia, sillä suureksi osaksi asutuskeskuksista peräisin olevat joukot tunsivat itsensä pieniin ryhmiin joutuessaan jatkuvasti jossain määrin turvatomiksi.¹⁷¹)

Lujat tukikohdat osoittautuivat tarkoituksenmukaisiksi asemasodan aikana, sillä ainakaan tammikuuhun 1944 mennessä eivät venäläiset olleet onnistuneet kevään 1942 hyökkäyksiä lukuunottamatta kertaaakaan murtautumaan niihin.¹⁷²) Toisaalta saksalaiset itse yliarvioivat tukikohtiansa kestäkyvyn.¹⁷³) Määrätietoista suurhyökkäystä ei erillinen tukikohta saattanut kestää, kuten syksyn 1944 taistelut näyttivät.

Ajan mittaan pyrittiin puolustukselle saamaan yhä suurempaa syvyyttä. Kesällä 1944 puolustusasema muodostui kolmesta, joskus neljästä tukikohtalinjasta. Toinen linja kulki tykistön tuliasemien tasalla, ja kolmas oli siitä vielä 5—15 km taempana. Lisäksi oli rakennettu sulkuasemia. Toinen linja saatiin yleensä pääpiirtein valmiiksi, mutta kolmas ja neljäs linja jäivät keskeneräisiksi. Pysyvää miehitystä riitti taempiin aseisiin vain tärkeimpiin kohtiin.¹⁷⁴)

Armeijan käsryn mukaan oli puolustajan varattava itselleen mahdollisimman suuret reservit.¹⁷⁵) Voimien puutteen vuoksi tätä ei voitu kuitenkaan toteuttaa, vaan pääosa elävästä voimasta oli ryhmitettävä »päätäistelulinjaan». Käytännössä saattoi divisioonan reservi muodostua pataljoonasta, rykmenteillä ei ollut reserviä lainkaan, ja pataljoonilla oli reservinä 1—2 joukkuetta.¹⁷⁶) Tilannetta pyrittiin korjaamaan antamalla kaikille joukoille velvoite muodostaa pysyviä »hälytysyksiköjä», jotka oli käskettäessä pystyttävä nopeasti irrottamaan uhanalaiselle rintamansalle.

Panssarintorjunnallisia näkökohtia pidettiin puolustusasemaa valittaessa aluksi vähempiarvoisina.¹⁷⁷) Tässä suhteessa tapahtui sodan aika-

169) T 5471/n:otta, kapt B Saarmaa (XXXVI VuorAK): Puolivuotiskatsaus ajalla 1.7.—31.12.43 ja evl K-E Lindeman (XIX VuorAK): Selostus käynnistäni rintamansalla Litsa—West 6.4.—8.4.44; T 5471/1 vänrt T Aue (169.D) 6.8.42

170) T 5471/12, maj K Parviainen XVIII VuorAK): Puolivuotiskatsaus ajalla 1.1.—31.6.43

171) T 5471/n:otta, kapt B Saarmaa (XXXVI VuorAK): Puolivuotiskatsaus ajalla 1.7.—31.12.43

172) T 5471/13, ltn S Klalle (163.D) 23.2.44 ja Ruef, s 423

173) T 5471/6, ltn S Kallima (6.SS-VuorD Nord) 14.12.43 ja T 5471/11, evl K-E Lindeman (XIX VuorAK) 5.8.44

174) T 5471/n:otta, ltn T Kallima: Yleiskatsaus kuluneen vuosipuoliskon (1.7.—31.12.42) Sotilaallisesta toiminnasta XVIII. Geb.) A.K:n alueella; T 5471/10, evl K-E Lindeman, (XIB VuorAK) 21.7.43 sekä edellisessä alaviitteessä mainitut lähteet

175) Mf F 8:1.326, AOK Lapland Ia Nr. 664/42 g.Kdos. v. 18.3.42

176) Alaviitteessä 174) mainitut lähteet

177) Truppenführung, ss 182—183

na selvää kehitystä, ja panssarintorjuntaan alettiin Pohjois-Suomessa-kin kiinnittää muiden sotänäyttämöiden kokemusten perusteella yhä suurempaa huomiota.¹⁷⁸⁾ Siitä huolimatta tuottivat »panssarivarmaksi» katsotussa maastossa esiintyvät venäläiset panssarivaunut syksyllä 1944 Petsamossa ja Sallan alueella Korjassa saksalaisille ikäviä yllätyksiä.¹⁷⁹⁾ Varsin nykyaikaista taktillista näkemystä edusti 20. VuorA:n kesäkuussa 1944 Normandian taisteluiden perusteella antama käsky valmistautumisesta panssarintorjunnan lisäksi myös maahanlaskuntorjuntaan selustan todennäköisillä kohdealueilla.¹⁸⁰⁾

Joukon koulutustason vuoksi partiotiedustelu tuotti saksalaisille aluksi suuria vaikeuksia.¹⁸¹⁾ Vaikka taito sittemmin kehittyi, eivät saksalaiset silti itse oppineet täysin luottamaan joukkojensa partiointikykyyn, vaan kaukanakin olevia partioita pyrittiin johtamaan yksityiskohtaisin määräyksin ja etenkin talvisaikaan lähetettävät partiot olivat suuria, yleensä ainakin komppanian vahvuisia. Tätä perusteltiin sillä, että partiot eivät pystyneet huonon liikkuvuutensa vuoksi irtautumaan viholliskosketuksesta, jolloin niiden ainoa turva oli niiden vahvuudessa.¹⁸²⁾ Myös vihollispartioiden takaa-ajoa oli vaikea järjestää, sillä kysymykseen lähinnä tulevien selustan joukkojen koulutustaso oli tähän liian heikko eikä niiden määräkään ollut riittävä. Olihan 20. VuorA:lla ainoana päätoimisena selustansuojajousjoukkona koko laajassa Lapissa yksi ainoa nostoväkipataljoona.¹⁸³⁾

5.3. Viivytytys

Omien voimien riittämättömyys puolustukseen katsottiin tärkeimmäksi syyksi siirryttäessä viivytykseen. Ratkaisua oli vältettävä, mutta viholliselle oli tuotettava silti mahdollisimman suuria tappioita. Viivytytys suoritettiin peräkkäisillä viivytytyslinjoilla, joilta oli väistytävä ennen vihollisen ratkaisevaa hyökkäystä.¹⁸⁴⁾

Tätä ohjesääntönsä määrittelemää viivytytystaktiikkaa saksalaiset eivät paljонkaan noudattaneet taistellessaan suomalaisia vastaan syksyllä 1944. Tuntiessaan hyvin suomalaisten hyökkäysperiaatteet he

178) T5471/1, vänr T Aue (169.D) 11.7.42; T 5471/11, evl K-E Lindemann: Selostus käynnistäni rintamanosalla Litsa—West 6.4.—8.4.44

179) Hölter, ss 35 ja 45

180) Mf F 8:2.663, KTB des (Geb.) AOK 20 v. 16.6.44

181) T 5471/3, ltn K Snelitz (VuorJR 139) 11.5.42 ja evl C Wahren (XIX VuorAK) 28.8.42 sekä T 5471/1, maj C v Haartman (XVIII VuorAK) 9.10.42

182) T 5471/6, evl E Voss (XVIII VuorAK) 14.3. 15.4. ja 30.4.43; T 5471/2, maj K Parvainen (XXXVI VuorAK) 9.6.43; T 5471/13 maj L Hanen (XXXVI VuorAK) 9.2.44 ja T 5471/1, (capt Leon—Lindh (XVIII VuorAK) 31.3.44

183) T 5471/8, evl E Voos (XVIII VuorAK) 15.5.43; T 5471/n:otta, evl E Voos 15.7.43; T 5471/10, evl K-E Lindeman (XIX VuorAK) 4.9.43 ja T 5471/8, ltn T Kallima (6.SS—VuorD Nord) 15.4.44

184) Hinhaltender Widerstand, ss 5—7

saattoivat päätellä, että viivytyksinjoilla taistelevat joukot joutuisivat saarretuiksi, koska suomalaisten koukkaukset kohdistuisivat säännöllisesti näiden taaksepäin vieville yhteyksille. Taktiikaksi valittiin tämän vuoksi »taaksepäin-taisteluksi» kutsuttu menetelmä, jonka mukaan varsinaisia viivytyksinjoja ei muodostettu lainkaan, vaan teiden suuntiin ryhmitetyt joukot väistyivät koko ajan taistellen hitaasti pohjoiseen. Mahdollisten suomalaisten koukkausten havaitsemiseksi järjestettiin teille jatkuva partiointi, ja syvyydessä olevat todennäköiset koukkaustavoitteet miehitetiin.

Poikkeustapauksissa oli joukoille kuitenkin annettava määräjän kestävä pitämistehtävä, mistä oli tyypillisenä esimerkkinä jonkin tienhaara-alueen suojaaminen, kunnes sen kautta vetäytyvät joukot olivat turvallisen etäisyyden päässä. Mikäli suomalaiset ennättivät tällöin toteuttaa koukkauksensa, jouduttiin tekemään vastahyökkäys, johon osallistui niin saarrettuja kuin saartorenkkaan ulkopuoleltakin hyökkäviä voimia. Vaikka moottoriajoneuvotilanne oli erittäin kireä, viivytystaistelua käyvät jälkijoukot pyrittiin moottoroimaan mahdollisimman hyvin. Vihollisen etenemistä hidastettiin suurisuuntaisiin sulutus- ja hävitystöihin.¹⁸⁵⁾

Saksalaiset eivät tyytyneet pelkkään väistymiseen, vaan kenraali-eversti Rendulicin käskyn mukaan oli vihollisen saarrostopuolueet paljastettava tehokkaalla tiedustelulla, ja lisäksi oli suoritettava ylläköitä, joiden tarkoituksena oli hidastaa vihollisen etenemistä ja saada vankeja.¹⁸⁶⁾ Käskyä seuranneet ylläköitä 23. 10. ja 26. 10. 1944 Inarin tien suunnassa tuottivatkin suomalaisille kipeitä tappioita.¹⁸⁷⁾

6. MIELIALA JA TAISTELUTAHTO

Voittoiin tottuneiden saksalaisten luottamus menestykseen alkaneessa sodassa Neuvostoliittoa vastaan oli suuri. Eihän Muurmanskiin ollut kuin naurettavat sata kilometriä.¹⁸⁸⁾ Sitä suuremmalle koetukselle joukkojen mieliala joutui, kun jo muutama vuorokausi hyökkäyksen alettua selvisi, että taistelusta tulisi kova ja tappioista raskaat.

Ensimmäisenä kriisi kohtasi vastaperustettua SS-D Nordia. Divisioonan joutuessa rintamahyökkäykseen Sallassa osa joukoista väistyi jo ensimmäisenä hyökkäyspäivänä lähtöasemiin, ja neljäntenä päivänä tarttui joukkoihin pakokauhu. Divisioonan hyökkäys oli keskeytettävä

185) Schuler—Stirius, ss 108—126; Kräutler—Springenschmid, s 385, Hölter, s 40; Mikkola, s 25; Tuovinen, s 167; T 19525/7, PM:n Tied. 1:n tiedpvk n:o 3155/I/sal/9.10.44 ja n:o 3356/I/sal/27.10.44

186) Mf F 43:2629, KTB des (Geb.) AOK 20 v. 20.10.44

187) Mf F 43:2629, KTB des (Geb.) AOK 20 v. 24.10.44 ja 27.10.44. Suomen Sota-teos ei mainitse jälkimmäistä tapausta.

188) Hölter, s 10 ja Kräutler—Springenschmid, s 143

lopulta joksikin aikaa. Varsinaisesta pelkuruudesta ei kuitenkaan ollut kysymys. SS-joukkojen toimintaa seuranneet suomalaiset upseerit totesivat, että saksalaiset tuskin voittaisivat sotaa, sillä siihen he olivat liian rohkeita.¹⁸⁹⁾

Hyökkäysvaiheen suuret tappiot koettelivat näkyvimmin pohjoisimpana hyökänneen VuorAK Norwegenin taistelumoraalia. Armeijakunnan silloinen komentaja kenraali Dietl piti jo syyskuussa 1941 välttämättömänä, että kumpikin hänelle alistettu divisioona voitaisiin siirtää Suomesta pois.¹⁹⁰⁾ Kun vain toinen yhtymistä voitiin vaihtaa, oli pettymys suuri, ja seuraukset heijastuivat Jäämeren rannalle jääneen 2. VuorD:n mielialassa pitkään. Syksystä 1941 otti rintaman komentoonsa alueelle saapuneen 6. VuorD:n ja sittemmin koko armeijakunnan komentaja kenraaliluutnantti Schörner. »Rautaisen Ferdinandin» nimellä tunnettu Schörner edusti preussilaista kuria sen tiukimmassa muodossa. Noudattaen sellaisia tunnuslauseita kuin »arktista ei ole olemassa», »joka on pelkuri, ei palaa koskaan kotiin» tai »joka palelee ja näkee nälkää, on itse syyppää», hän johti joukkonsa läpi ensimmäisen talven oloissa, joita kokeneet suomalaisetkin pitivät erittäin vaikeina.¹⁹¹⁾

Pohjois-Suomen talven ankaruus ja sen pimeys vaikuttivat masentavasti tottumattomien saksalaisten mieliin. Varsinkin ensimmäisenä talvena pimeys painoi raskaasti saksalaisia, ja osa tapahtuneista itsemurhista kirjattiin sen tilille. Toinen talvi otettiin vastaan jo tynnemmin, mutta kaikkialla iloittiin kuitenkin vilpittömästi, kun päivät alkoivat pidetä.¹⁹²⁾ Myöhemmin pimeän kauden alkaessa saksalaiset katsoivat aiheelliseksi tehostaa propagandaansa.¹⁹³⁾

Tottumattomuus vieraisiin oloihin heijastui helposti kielteisenä asennoitumisena suomalaiseen ympäristöön. Kenttäpostisensuuri totesi talvella 1941/42, että kirjeissä toistui yhä uudelleen toivomus pois-pääsystä »kirotulta tundralta ja Karjalan korvesta» ja että 97 % kirjoittajista valitti sään kylmyyttä.¹⁹⁴⁾ Niin upseeristo kuin miehistökin esittivät mielellään, etteivät he tule koskaan sodan jälkeen edes käymään Suomessa, ja eräät metsiin tympääntyneet lupasivat hakata omenapuutkin puutarhoistaan.¹⁹⁵⁾ Kun tällaisia mielipiteenilmaisuja ei myöhempien vuosien asiakirjoista enää tapaa, voitane se ja monin paikoin herännyt romanttissävyyinen kiinnostus asevelimaan oloihin

189) Schreiber, ss 48, 53 ja 63 ja Krätler—Springenschmid, s 252

190) Krätler—Springenschmid, ss 238 ja 260

191) T 5471/1, komkapt T Fabritius (Petsamo) 5.12.42 ja Krätler—Springenschmid, ss 387 ja 265

192) T 5471/1, vänr T Aue (169.D) 25.10.42; T 5471/4, ktn E Krantz (OT) 8.1.43; T5471/9, ktn S Tolsa (XIX VuorAK) 10.4.43

193) T 5471/4, sotvirk B Sandberg (prop-yht-ups) 29.11.43

194) Mf F 8.1.326, Felpostprüfstelle bei AOK Lappland: Tätigkeitsgericht v. 1.3.42

195) T 5471/3, ktn L Schaterin (Ryhmä Götz) 13.11.42

tulkita vähitellen tapahtuneeksi tottumiseksi Pohjois-Suomen karuun elämään.

Tiukkaa muodollista sotilaskuria pyrittiin pitämään kaikkialla jatkuvasti yllä. »Kuri on ollut mallikelpoinen kaikkialla armeijakunnan alueella, mutta etulinjoilla se on jopa hämmästyttävän hyvä», kirjoitti suomalainen yhteysupseeri joulukuussa 1942.¹⁹⁶⁾ Tämä näkyi mm. hyökkäyshengen säilymisenä moitteettomana. Saksalaisilla oli ensimmäisen maailmansodan loppuvuosilta kielteisiä kokemuksia kurin hölymisestä, ja niinpä sen mahdollinen laskeminen toisessa maailmansodassa tahdottiin kaikin keinoin välttää. Talvella 1942/43 saksalaiset olivat havaitsevinaan ensimmäisiä kurin hölymisoireita Rovaniemen kaduilla, ja he puuttuivat asiaan heti lujin ottein.¹⁹⁷⁾ Jyrkin kurin ylläpitämiskeino, jonka kirjoittaja tutkimastaan aineistosta tapasi, oli kesällä 1942 Ivalossa tapahtunut kymmenen rangaistuskomppanian miehen ampuminen.¹⁹⁸⁾

Saksalaisten taistelutoiminta Pohjois-Suomessa asemasodan aikana oli yleensä varsin menestyksellistä tai propagandan oli helppo tulkita se sellaiseksi. Seurauksena oli »muutenkin hyvän mielialan kohoaminen entisestään».¹⁹⁹⁾ Lisäksi joukkoihin iskostui pysyvänä säilynyt paremmuuden tunne vihollisiin nähden.²⁰⁰⁾

Sodan saksalaisille kielteiseksi muuttuva yleiskulku, kotiseudun pommitukset, loman saannin vaikeus ja eräät suuret tappiot kuten Stalingradin katastrofi eivät voineet olla vaikuttamatta mielialaan.²⁰¹⁾ Tehokas propaganda säilytti kuitenkin yliotteensa ja niinpä »usko oman taistelun oikeasta asiasta, Johtajaan ja lopulliseen voittoon luottaen» säilyi vahvana vielä vuoden 1943 päättyessä.²⁰²⁾

Siitä huolimatta, että kansallissosialistinen propaganda oli suhtautunut jyrkän tuomitsevasti Neuvostoliiton politrukkijärjestelmään, omaksuttiin sen sovellutus myös Kolmannessa Valtakunnassa tilanteen muuttuessa kriittiseksi. Joulukuussa 1943 Hitler allekirjoitti käskyn »kansallissosialististen johtoupseereiden» (NSFO) asettamisesta armeijaan. 20. VuorA:ssa heitä oli kesäkuussa 1944 35 upseeria ja heidän tehtäväkseen oli määritetty sellaisen »poliittisen sotilaan kasvatus, joka tuntee taistelunsa tarkoituksen ja joka on järkkymättömän voitonuskon

196) T 5471/n.otta, evl C Wahren: Yleiskatsaus kuluneen vuosipuoliskon (15.6.—15.12.42) sotilaallisesta toiminnasta XIX.G.K:n alueella
 197) T 5471/4, evl S Frey (YhdE Rot) 1. 1. 43
 198) T 5471/1, ltn v Veh (2.VuorD) 17.7.42
 199) T 5471/1, vänr T Aue (169.D) 13.6.42
 200) T 5471/1, maj C v Haartman (XVIII VuorAK) 9.10.42 ja mf F 43:1046, Gen. Kdo. XVIII. (Geb.) A.K. Ia Nr. 350/43 g.Kdos. v. 5.9.43
 201) Mf F 8:4.41, Zustandsbericht des (Geb.) AOK 20 v. 11.9.42 T 5471/1, ltn P v Bugh (XVIII Vuor AK) 30.1.43 ja T 5471/8, komkapt T. Fabritius (XIX Vuor AK) 20.4.43
 202) T 5471/n.otta, kapt B Saarnaa (XXXVI VuorAK): Puolivuosikatsaus ajalla 1.7.—31.12.43

ja fanaattisen tahdon täyttämä».²⁰³⁾ Harjoitetun propagandan määrää kuvaa, että ensimmäisenä puolivuotiskautena 1944 näytettiin 20. VuorA:n miehille 1 071 erilaista filmiä, myytiin 200 000 kirjaa ja jaettiin päivittäin 30 000 sanomalehteä.

Aktiivinen kansallissosialistinen työ ei kuitenkaan ollut mitään uutta 20. VuorA:ssa. Armeijan komentaja kenraalileversti E Dietl oli tunnettu Hitlerin kannattaja, jolle oli myönnetty puolueen kultainen ansiomerkki, sinänsä harvinainen kunnianosoitus ammattisotilaalle. XIX VuorAK:n perättäiset komentajat kenraalit F Schörner ja Ritter v Hengl olivat toimivia kansallissosialisteja ja myös heillä oli samainen merkki. Kummastakin tuli myöhemmin vuorolleen Saksan pääesikunnan kansallissosialistisen johto-osaston päällikkö. Myös armeijan viimeinen komentaja kenraalileversti L Rendulic tunnettiin vakaumusellisenä kansallissosialistina, ja hän oli mm laatinut ohjekirjan NSFO-toiminnasta²⁰⁴⁾. Kenraali Schörnerin mielestä hänen armeijakunnastaan ei löytynyt tilaa upseerille, joka ei täysin ollut omaksunut kansallissosialistista vakaumusta, ja Ritter v Henglin mukaan oli hänen esikuntansa päätehtävänä luoda fanaattinen usko voittoon ja Hitleriin. Kaikki kansallissosialismin vastaiset virtaukset oli tutkittava ja tukahdutettava.²⁰⁵⁾

Vaikka mitään vertailuja muihin Saksan armeijoihin ei tässä yhteydessä voidakaan tehdä, näyttää siltä, että 20. VuorA oli Saksan silloisen hallitusjärjestelmän kannalta eräs sen luotettavimmista joukoista. Kenraalileversti Dietl oli sitä mieltä, että kansallissosialistinen toiminta oli viety hänen armeijassaan pitemmälle kuin missään muualla Saksan puolustusvoimissa.²⁰⁶⁾ Samantapaiseen tulokseen tuli suomalainen everstilutnantti K-E Lindeman, joka kirjoitti hieman ennen syksyn 1944 välirikkoa: »Korkein tšekäläinen johto on aina ollut vakaumusellisten kansallissosialistien käsissä, jotka ovat osanneet istuttaa joukkoihin sen voimakkaan kansallisen hengen, jonka täällä kaikkialla havaitsee».²⁰⁷⁾

Muiden rintamien tapahtumista johtui, että mieliala jännittyi yhä enemmän vuoden 1944 kuluessa. Sodan loppumista ja kotiinpääsyä toivottiin yhä yleisemmin, mutta mitään vastarintahenkeä ei ilmennyt. Murhayritys Hitleriä vastaan tuomittiin ankarasti²⁰⁸⁾ ja toivo uusista

203) Mf F 8:2.663, Anlage zum KTB des (Geb.) AOK 20 Ia Nr./44 g.Kdos. v. 9.9.44: Tätigkeitsbericht der Abt. Ns-Führung 1.1.—30.6.1944 ja T 5471/5, sotvirk B Sandberg: Muistio 20. Geb-Armeen NSF-upseerien neuvottelupäiviltä Rovaniemellä 22.—23.5.1944

204) T 5471/5, sotvirk B Sandberg (prop-yht-ups) 10.7.44

205) Berghahn, s 40 ja T 5471/11, evk K-E Lindeman (XIX VuorAK) 5.7.44

206) T 5471/5, sotvirk B Sandberg: Muistio 20.Geb-Armeen NSF-upseerien neuvottelupäivistä Rovaniemellä 22.—23.5.1944

207) T 5471/11, evk K-E Lindemann (XIX VuorAK) 5.8.44

208) Murhayrityksen aiheuttamia mielialoja esittelevät lukuiset toimintakertomukset ovat pääasiassa SAR:n kansioissa T 5471/5 ja T 5471/13.

salaisista aseista antoi miehille uskoa²⁰⁹). Viha vastustajia vastaan lisääntyi, minkä seikan suomalaiset yhteysupseerit toivat esille entistä useammin.²¹⁰)

Syksyn 1944 tapahtumia käsittelevästä saksalaisesta muistelma-kirjallisuudesta ilmenee, että Suomen eroaminen sodasta aiheutti aluksi joukoissa masennusta. Olivathan lyhyimmät yhteydet Saksaan katkenneet ja armeijan kohtalo äärimmäisessä Lapissa talven tehdessä tuloaan näytti mitä epävarmimmalta. Kun sitten selvisi, että joukot ehkä sittenkin pelastuisivat, mieliala parani nopeasti. Osittain tähän vaikutti myös tavallista parempi muonitus, ja toisaalta oli suomalaisten »petoksen» aiheuttama katkeruus lisäämässä taistelutahtoa.

Sota-arkistossa säilytetään 365 Pohjois-Suomesta saadun saksalaisen sotavangin kuulustelukortteja. Näistä 144 miestä suostui vastaamaan kuulustelijoiden kysymyksiin, jotka koskivat joukkojen mielialaa. 94 vankia eli 65,5 % piti mielialaa erittäin hyvänä tai hyvänä (»Saksan voitto on varma», »mieliala on hyvä, koska päästään kotimaahan»), 24 miestä eli 16,5 % piti sitä tyydyttävänä ja 26 miestä eli 18 % huonona. Luvuissa ei ole huomioitu kysymyksiin vastanneiden seitsemän yli-likkarin luonnollisesti kielteisiä vastauksia.²¹¹)

Saksalaisten omissa mielialailmoituksissa todettiin tavanomaiseen tapaan, että »luottamus johtoon ja voitokkaaseen loppuun on järkkymätön».²¹²) Ilmoituksissa ei kuitenkaan salattu sitä, että yleistilannetta pidettiin vakavana ja että joukot olisivat halunneet mitä pikimmin siirtyä Saksaan puolustamaan uhattua kotimaata.²¹³)

Sotatapahtumat itse osoittivat, että saksalaisten taistelutahto oli vielä sodan loppuvaiheessa ainakin täällä äärimmäisessä Pohjois-Euroopassa hämmästyttävän hyvä. Ainoastaan 2. VuorD, joka ei kestänyt lokakuussa 1944 venäläisten suurhyökkäyksen painetta toivotulla tavalla, sai moitteita heikosta taistelumoraalista.²¹⁴) Kokonaisuutena katsoen on kuitenkin yhdyttävä kenraali Hölterin muistelmissaan esittämään toteamukseen, että pettämätön merkki joukon moraalista on aina karkureiden määrä. Vaikka pääosa joukoista joutui vetäytymään satoja kilometrejä rauhallisen Ruotsin rajan läheisyydessä joko Suomen tai Norjan puolella, ei karkureita juuri ollut siitä huolimatta, että Saksaan siirrettäviä joukkoja odotti mitä epävarmin kohtalo.²¹⁵)

209) T 5471/5, ltn T Teräs (20.VuorAE) 24.6.44 ja ratsumest P Bagh (20.VuorAE) 27.44

210) T 5471/n:otta, ltn P Puutti (XXXVI VuorAK) 10.1.44, kapt B Saarnaa (XXXVI VuorAK) 20.1.44 ja kapt K Leon-Lindh (XVIII VuorAK) 15.2.44; T 5471/5 ltn M Jaakkola (OM) 7.5.44 sekä T 5471/13, ltn T Aue (169.D) 27.5.44

211) T 19526/2, saksalaisten sotavankien kuulustelukortit

212) Mf 43:1065, Gen.Kdo. XVIII. (Geb.) A.K. Ia Nr. 7172/44 geh. v. 7.12.44

213) Mf 43:1065, Gen. Kdo. XXXVI. (Geb.) A.K. Tgb. Nr. 434/44 g.Kdos. v. 4.11.44, Gen. Kdo. XIX. (Geb.) A.K. Ia 446/44 g.Kdos. v. 1.12.44

214) Mf 43:1064, KTB des (Geb.) AOK 20, puhelinkeskustelu 20.VuorAikom—XXXVI VuorAKkom

215) Hölter, s 57

Sota-arkistossa olevan todennäköisesti epätäydellisen sotavankikortiston mukaan ilmoitettiin suomalaisten saamista vangeista 23 yli-loikkareiksi.

YHDISTELMA

Saksalaiset joukot vaikuttivat toisessa maailmansodassa meidän maamme maaperällä lähes neljä vuotta. Niiden sopivuus sotatoimiin Pohjois-Suomessa oli kaikkein kyseenalaisinta ajanjakson ensimmäisenä vuotena. Vuoden 1941 hyökkäysvaiheessa joukot olivat vielä totuttomia taistelemaan vähäteisessä ja pääosin peitteisessä maastossa. Toisenlaisia oloja varten kehitetty taktiikka ei ollut käden käänteessä sopeutettavissa uusien vaatimusten mukaiseksi. Kalusto oli monessa tapauksessa epätarkoituksenmukaista. Tämä koski erikoisesti ajoneuvokalustoa, jonka aiheuttama huono maastoliikkuvuus oli eräs ratkaisevimmista hyökkäyksen epäonnistumiseen vaikuttaneista tekijöistä. Suuret tappiot heikensivät joukkojen iskukykyä ja laskivat niiden taistelutahtoa. Pohjois-Suomen varhainen talvi aiheutti siihen heikosti valmistautuneille saksalaisille lopulta niin suuria vaikeuksia, että hyökkäyksen jatkaminen jo pelkästään tämän vuoksi olisi tuskin ollut enää ennen kesää mahdollista.

Johtamista vaikeuttaneet hankalat johtosuhteet saatiin korjattua vasta asemasotavaiheeseen siirryttyä, kun Pohjois-Suomeen perustettiin vuoden 1942 alussa oma armeijan esikunta. Muuten organisaatio ja joukkojen kokoonpanot säilyivät koko ajan pääpiirtein ennallaan, vaikka yhtymät olivatkin varsin raskaita ja kömpelöitä. Suurin edistysaskel tällä alalla oli moottoroidun SS-Divisioonan Nordin muuttaminen SS-vuoristodivisioonaksi. Sodan loppuvaiheessa ryhdyttiin perustamaan prikaateja, joista eräistä ennätettiin saada myönteisiä kokemuksia taisteltaessa suomalaisia vastaan.

Vuoden 1941 kielteiset tapahtumat jättivät pysyviä vaikutteita saksalaisten toimintaan. Taktiikka sopeutettiin vallitseviin oloihin, ja vaikei se vapautunutkaan kaikista alkuperäisistä, Pohjois-Suomessa monesti haitallisista piirteistään, se kehittyi silti sangen tehokkaaksi. Talvivarustus oli myöhemminä vuosina osittain jopa erinomaista, ja tarkoituksenmukaisten huoltojärjestelyjen ansiosta saatiin täydennys toimimaan ilman suurempaa kitkaa, sikäli kuin vain Saksan rajoitettu kapasiteetti sen omalta osaltaan mahdollisti. Elintarvikehuolto pysyi jatkuvasti korkeatasoisena eikä ampumatarvikkeistakaan syntynyt varsinaista pulaa. Erityisen huomion arvoinen on tapa, millä saksalaiset pystyivät pitämään joukkojensa taisteluhengen moitteettomana suursodan tappiollisesta yleiskulusta huolimatta. Myös koulutuksen tehokas järjestely ansaitsi tunnustuksen.

Saksalaisten joukkojen jo hyökkäysvaiheessa pieni tulivoima pysyi ennallaan asemasotavaiheenkin ajan. Verrattaessa vastustajan puolella tapahtuneeseen edistymiseen tulivoima jopa laski vähitellen. Eräät uudet ja hyvät aseet eivät pystyneet muuttamaan kokonaiskuvaa. Suurimpia puutteita olivat konetuliaseiden pieni määrä, tehokkaiden panssarintorjunta-aseiden vähälukuisuus ja kenttätykistön heikkous. Jälkimmäisen aluksi vanhentunut kalusto saatiin tosin pääosin uusittua, mutta niin sen kuin muunkin kaluston osalla alkoi materiaalin kuluminen vaikuttaa viimeisinä sotavuosina yhä kielteisemmin taisteluarvoon. Ainoastaan ilmatorjuntatykistön tulivoima oli niin suuri, että se muihinkin sotänäyttämöihin verrattuna oli huipputasoa. Sen antama suoja ei tosin koitunut suurestikaan kenttäarmeijan hyväksi, mutta selustan tärkeät kohteet saatiin turvattua.

Moottoriajoneuvokaluston kehnoisuus ja kiristynyt polttoainetilanne pysyivät koko sodan ajan vakavina puutteina. Yhdessä joukkojen pienehkön tulivoiman kanssa ne asettivat kyseenalaiseksi 20. Vuoristoarmeijan kyvyn hyökkäyksellisiin sotatoimiin. Asemasodan vaatimuksista pystyttiin kuitenkin selviytymään tyydyttävästi.

20 Vuoristoarmeijan joukot olivat syksyllä 1944 tuskin kykeneviä torjumaan suurhyökkäystä pienehkön tulivoimansa ja suorastaan kurjan moottoriajoneuvo- sekä polttoainetilanteensa vuoksi. Vaikeissa oloissa tapahtuvaan joukkojen irrottamiseen taistelukosketuksesta, suurisuuntaiseen viivytystaisteluun sekä erittäin rasittaviin marsseihin armeija sitävastoin pystyi korkean koulutustasonsa ja kaikesta huolimatta hämmästyttävän hyvänä säilyneen taistelumoraalinsa ansiosta. Sodan tehokas jatkaminen Pohjois-Suomessa talvella 1944/45 ei olisi kuitenkaan ollut enää mahdollista ilman kuluneen ja osittain loppuneenkin materiaalin huomattavaa täydennystä.

1. Kirjallisuus

- Bender, Roger James — Taylor, Hugh Page: Uniforms, organization and history of the Waffen-SS, Mountain View, 1981
- Erfurth, Waldemar: Muurmannin radan ongelma, Porvoo 1952
- Foertsch, Herrmann: Nykyinen ja tuleva sotatieto, Porvoo 1939
- Geschichte des Zweiten Weltkrieges, 2. Teil: Die Kriegsmittel, Würzburg 1960 (Ploetz)
- Halsti, Wolf H: Lapin sodassa, Helsinki, 1982
- Herrmann, Kurt: Dietl — napapiirin kenraali, Loviisa, 1957
- Hess, Wilhelm: Eismeerfront 1941, Heidelberg, 1956
- Hinhalten der Widerstand, julk OKH, Berlin, 1938
- Hölter, Hermann: Armee in der Arktis, Bad Nauheim, 1953
- Klatt, Paul: 3. Gebirgsdivision 1939—1945, Bad Nauheim, 1958
- Kliemann, K-G: Die Waffen-SS, eine Dokumentation, Osnabrück, 1965
- Koch, Horst-Adalbert: Flak, Bad Nauheim, 1965
- Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht, Nachtrag zu B Band IV/1:B, Frankfurt am Main, 1969
- Kräutler-Springenschmid, Karl: Es war ein Edelweiss, Graz, ilman vuosilukua
- Mueller-Hillebrand, Burkhardt: Das Heer 1939—1945, Band II ja Band III, Frankfurt am Main, 1956 ja 1969
- Rendulic, Lothar: Gekämpft, gesiegt, geschlagen, Wels-Heidelberg, 1952
- Ruef, Karl: Gebirgsjäger zwischen Kreta und Murmansk, Graz, ilman vuosilukua
- Rüf, Hans: Gebirgsjäger vor Murmansk, Innsbruck, 1957
- Schreiber, Franz: Kampf unter dem Nordlicht, Osnabrück, 1969
- Schuler, Emil: Mit dem Bergschuh in Russland und Finnland, München, 1959
- Schuler, Emil — Stirijs, Hans-Werner: Infanterie im Kampf, Darmstadt, 1963
- Suomen Sota 1941—1945, 1. ja 8. osa, Kuopio, 1965 ja 1958
- Truppenführung I, julk. Chef der Heeresleitung, Berlin, 1936
- Tyrkkö, Jukka: Sallan savotta -41, Porvoo, 1971
- Wiesbauer, Toni: In Eis und Tundra, Neckargemünd, 1963
- Ziemke, Earl: Saksalaisten sotatoimet Pohjolassa 1940—1945, Porvoo, 1963

2. Aikakauslehdet ja -kirjat

- Berghahn, Volker R: NSDAP und »Geistige Führung« der Wehrmacht 1939—1943, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte n:o 1/1969

- Böhm, Robert: Ostfront-Erfahrungen mit Werfertruppen, Wehrtechnische Hefte n:o 7—8/1954
- Dittmar, Kurt: Die Schlacht um Salla, Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift 1954, ss 110—120
- Hirva, Eino: Katsaus toisen maailmansodan ilmapuolustukseen, Tiede ja Ase n:o 19/1961
- Höhn, Hans: Zur Entwicklung der Einsatzgrundsätze der Infanterie der deutschen Wehrmacht im zweiten Weltkrieg, Zeitschrift für Militärgeschichte n:o 5/1970
- Kittel, Friedrich: Gebt der Infanterie ihre Stosskraft wieder! Wehrtechnische Hefte n:o 1/1954
- Mikola, K J: Lapin sota, Tornionjokilaakson vuosikirja 1969
- Pestalozzi, R: Infanteriewaffen des zweiten Weltkrieges, Allgemeine Schweizerische Militärzeitung n:o 8—9/1947
- Prang, W: Die Fliegerabwehrwaffe der Infanterie, Deutscher Soldatenkalender 1962
- Roschmann, Hans: Winterliche Kampfhandlungen in Nord-Finnland, Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift 1954, ss 120—136 ja 211—221

3. Painamattomat tutkimukset

- Siilasvuo, E: Suomalaisten ja saksalaisten yhteistoiminta Kiestingin suunnan hyökkäys- ja torjuntataisteluissa. SKK:n diplomityö v. 1952
- Väänänen, O A — Tuhkanen, L: Yhteysesikunta Roi, Sotahistoriallinen toimisto (ilman vuosilukua)

4. Asiakirjat Sota-arkistossa

- T 5471, Sota-arkistolle 4. 9.1944 lähetetyt YhtE Roin yhteysupseereiden toimintakertomukset ja selostukset
- T 15709/2, PM:n maavoimatoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1. 1. 1941—30. 8.1942
- T 15709/7, PM:n maavoimatoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1. 6. 1943—30. 4. 1944
- T 19525, PM:n tiedustelutoimiston ja ulkomaaosaston asiakirjoja 1944/1945
- T 21443, PM:n koulutusosaston mm. saksalaisia sotakokemuksia koskevaa kirjeistöä 1942—1944
- Mikrofilmi F 8:2.629, Anlagen zum Kriegstagebuch 5 des AOK 20 Abt Ia 1.—31. 10. 1944

- Mikrofilmi F 8:2.663, Anlagen zum Kriegstagebuch 4 des AOK 20, Chefsachen 3. 2.—26. 6. 1944
- Mikrofilmi F 8:1.326, Zustandsberichte des AOK Lapland 20. 12. 1941—20. 3. 1942
- Mikrofilmi F 8:4.41, Zustandsberichte I und II des (Geb.) AOK 20 für OKH und OKW 20. 4.—1. 12. 1942
- Mikrofilmi F 32:10, Kriegstagebuch, Oberkommando der Luftwaffe, Führungsstab, Anlageband C 24. 11. 1943—26. 5. 1944
- Mikrofilmi F 43:995, Ia, Ic, IIa des (Geb.) AOK 20, Tätigkeitsberichte mit Anlagen 1.—30. 9. 1941
- Mikrofilmi F 43:1038, Ic, Zustandsberichte des (Geb.) AOK 20 für OKH und OKW 1. 1.—30. 6. 1943
- Mikrofilmit F 43:1045 ja 1046, Ia, Zustandsberichte des (Geb.) AOK 20 1. 7.—31. 12. 1943
- Mikrofilmi F 43:1061, Ia, Kriegstagebuch Nr. 5 des (Geb.) AOK 20 1. 7.—18. 12. 1944
- Mikrofilmi F 43:1064, Ia, Kriegstagebuch Nr. 5 dts (Geb.) AOK 20 1. 9.—18. 12. 1944
- Mikrofilmi F 43:1065, Ia, Zustandsberichte des (Geb.) AOK 20 für OKH und OKW 1. 7.—30. 9. 1944

5. Sotatieteellisen keskuskirjaston asiakirjat

PM:n koulutusosasto: Taktillisia ym. tietoja vihollisesta n:o 1—86, 1941—1944